16 રાજ્ય સરકાર

U2T1J6

આપણે વર્ગવ્યવસ્થા સુંદર રીતે જળવાય તે માટે વર્ગમંત્રીની ચૂંટણી કરીએ છીએ. ઉપરાંત વર્ગસફાઈ સમિતિ, વર્ગ-સુશોભન સમિતિ, વર્ગવ્યવસ્થા સમિતિ વગેરેની રચના કરીએ છીએ. તમે પણ વર્ગ-સજાવટ અને વ્યવસ્થા માટે ફરજ અચૂક બજાવતા હશો. તમને પ્રશ્ન થશે કે આપણા રાજ્યનો સમગ્ર વહીવટ, વ્યવસ્થા અને કારોબાર કોણ કરતું હશે ?

રાજ્યનો કારોબાર ચલાવવાનું કામ રાજ્ય સરકાર કરે છે. રાજ્યના મૂળભૂત હેતુઓમાં એક હેતુ કાયદો અને વ્યવસ્થાની જાળવણી દ્વારા લોકોની સુખાકારી અને સલામતી સાચવવાનો છે. રાજ્યના લોકોનું સર્વોન્મુખી કલ્યાણ સાધીને તેમના સ્વાતંત્ર્ય અને મૂળભૂત હકોનું જતન અને રક્ષણ કરવાનો હેતુ છે. જે માટે સરકારનાં ત્રણ અંગો : ધારાસભા, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર સતત કાર્યરત રહે છે. રાજ્યની ધારાસભા વિધાનસભાના નામથી ઓળખાય છે. તેનું કાર્ય રાજ્યના અસરકારક અને કાર્યક્ષમ શાસન માટે ધારા (કાયદા) ઘડવાનું છે. જ્યારે રાજ્યની કારોબારી વિધાનસભાએ ઘડેલા કાયદાઓનો અમલ કરાવવાનું કાર્ય કરે છે અને કાયદાનો ભંગ કરનારને સજા કરવાનું કાર્ય ન્યાયતંત્રનું છે.

સ્થાનિક સરકાર

સરકાર પણ એક 'સંચાલક મંડળ' છે. જે સામાન્ય રીતે લોકશાહીમાં લોકોની ઇચ્છા મુજબ વહીવટ ચલાવે છે. ભારત ખૂબ મોટો દેશ છે. એક જ સ્તરે અથવા સ્થળેથી વહીવટ કરવામાં આવે તો ઘણી મુશ્કેલીઓ સર્જાય અને નાગરિકોને અગવડ પડે. તેથી આપણે ત્યાં સરકાર અલગ-અલગ સ્તરે કામ કરે છે : સ્થાનિક કક્ષાએ, રાજ્ય કક્ષાએ અને રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ. સ્થાનિક કક્ષાએ લોકો મત આપીને પોતાના પ્રતિનિધિઓ ચૂંટે છે અને તેમના દ્વારા જ વહીવટ થાય તેને સ્થાનિક સ્વરાજ્ય કહે છે. ગ્રામપંચાયત, તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત એ ગ્રામીણ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સરકાર છે. નગરપાલિકા અને મહાનગરપાલિકા એ શહેરી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સરકાર છે. આપણે રાજ્ય સરકાર વિશે અભ્યાસ કરીશું.

આટલું જાણો

ગુજરાતમાં 1 એપ્રિલ, 1963થી પંચાયતીરાજનો અમલ શરૂ થયો.

વિચારો

- સરકારનાં અંગો કયાં-કયાં છે ?
- રાજ્ય સરકારનાં અંગોની જરૂરિયાત શા માટે છે ?
- જો ન્યાયતંત્ર ન હોય તો ?
- કાયદાનો ભંગ શા માટે ન કરવો જોઈએ ?

રાજ્ય સરકારની રચના અને ભૂમિકા

ભારત વિશાળ જનસંખ્યા ધરાવતો દેશ છે. ભારતમાં 28 રાજ્યો અને 8 કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો છે. દિલ્લી વિશેષ રાજ્ય છે. દેશમાં સમવાયી એટલે કે રાષ્ટ્ર અને રાજ્ય એમ બે કક્ષાની સરકાર છે. રાષ્ટ્ર કક્ષાની સરકારને 'કેન્દ્ર સરકાર' કે 'સંઘ સરકાર' કહે છે. તે સમગ્ર ભારતનો વહીવટ કરે છે. રાજ્ય કક્ષાએ રાજ્યનો વહીવટ કરતી સરકારને રાજ્ય સરકાર કહે છે.

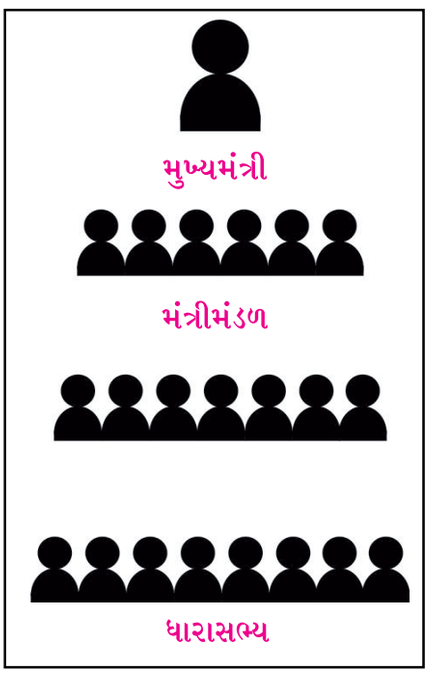

રાજ્ય સરકાર

ગુજરાત વિધાનસભા

વિધાનપરિષદ

રાજ્ય સરકારનાં મુખ્ય અંગો : ધારાસભા, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર છે. રાજ્યની ધારાસભાના ઉપલા ગૃહને વિધાન-પરિષદ કહે છે. ભારતના દરેક રાજ્યને ધારાસભા છે. બિહાર, મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તરપ્રદેશ, કર્ણાટક, તેલંગાણા, આંધ્રપ્રદેશ રાજ્યોમાં જ વિધાનપરિષદ છે. ગુજરાતની ધારાસભામાં વિધાનપરિષદ નથી.

વિધાનપરિષદના સભ્યોને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ, નોંધાયેલા સ્નાતકો, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષકોનાં મતદાર મંડળો ચૂંટે છે. વિધાનપરિષદના સભ્ય બનવા માટે ઉમેદવાર 30 વર્ષ કે તેથી વધુ વયનો અને ભારતીય નાગરિક હોવો જોઈએ. વિધાનપરિષદ એ કાયમી ગૃહ છે. વિધાનપરિષદનો દરેક સભ્ય છ વર્ષની મુદત માટે ચૂંટાય છે. વિધાનપરિષદના એક તૃતીયાંશ સભ્યો દર બીજા વર્ષે નિવૃત્ત થાય છે. વિધાનપરિષદ રાખવી કે નહિ તે રાજ્ય નક્કી કરે છે.

વિધાનસભા

ધારાસભાના નીચલા ગૃહને વિધાનસભા કહે છે. બંધારણની જોગવાઈ મુજબ વિધાનસભામાં સભ્યોની સંખ્યા 60થી ઓછી અને 500થી વધારે હોઈ શકે નહિ.

વિધાનસભાના સભ્ય બનવાની લાયકાત

- તે ભારતનો નાગરિક હોવો જોઈએ.
- તેની ઉંમર 25 વર્ષ કે તેથી વધુ હોવી જોઈએ.
- તે સરકારી સંસ્થામાં સવેતન હોદ્દો ધરાવતો હોવો જોઈએ નહિ.
- તે વ્યક્તિ નાદાર, અસ્થિર મગજની કે સજા પામેલ ગુનેગાર હોવી જોઈએ નહિ.

ભારતના દરેક રાજ્યમાં વિધાનસભા છે. રાજ્યના વિસ્તારોને જુદા-જુદા મતવિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. દરેક મતવિસ્તારમાંથી એક-એક સભ્ય ચૂંટાય છે. ગુજરાત રાજ્યમાં વિધાનસભાની કુલ 182 બેઠકો છે. દરેક રાજ્યની વિધાનસભામાં ધારાસભ્યોની સંખ્યા જુદી-જુદી હોય છે. તેની સભ્યસંખ્યા વસતિના ધોરણે નક્કી થાય છે. મોટે ભાગે વિધાનસભ્યો અલગ-

અલગ રાજકીય પક્ષોના હોય છે તેમજ કોઈ પણ પક્ષના ન હોય તેવા અપક્ષ ધારાસભ્યો પણ હોય છે. ગુજરાતનું વિધાનસભાનું ભવન ગાંધીનગર ખાતે આવેલું છે. તેનું નામ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ વિધાનસભા ભવન છે.

ચૂંટણી : રાજ્યની વિધાનસભાના સભ્યોની સામાન્ય ચૂંટણી દર પાંચ વર્ષે થાય છે. વિધાનસભાના સભ્યને વિધાનસભ્ય કે ધારાસભ્ય કહે છે. અંગ્રેજીમાં તેઓને એમ. એલ. એ. (મેમ્બર ઑફ લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બ્લી) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. એમ.એલ.એ.ની પસંદગી લોકો દ્વારા સીધી ચૂંટણીથી થાય છે. જુદા-જુદા રાજકીય પક્ષો પોતાના પ્રતિનિધિઓને વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં પોતાના પક્ષના ઉમેદવાર તરીકે ઊભા રાખે છે. પોતાના મતવિભાગમાંથી બહુમતીના આધારે વિધાનસભાના સભ્ય બને છે. જે પક્ષના સભ્યો વિધાનસભામાં બહુમતી ધરાવતા હોય તે પક્ષ પોતાની સરકાર રચે છે. વિધાનસભાના સભ્ય લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા વિસ્તારના ધારાસભ્યનો પરિચય મેળવો. તેઓનો સંપર્ક નંબર અને સરનામું જાણો.
- તમારા વિસ્તારના લોકોના પ્રશ્નોની માહિતી મેળવો અને વિધાનસભ્યને તેની જાણકારી પત્ર દ્વારા આપો.
- બહુમતી, શાસક પક્ષ, વિરોધ પક્ષ, મિશ્ર સરકાર, મતવિભાગ વગેરે શબ્દોનો અર્થ મેળવો. વર્ગમાં તે વિશે ચર્ચા કરો.

સમયગાળો : વિધાનસભા કાયમી ગૃહ નથી. તેની મુદ્દત પાંચ વર્ષની છે. તેની મુદ્દત પૂરી થતાં તેનું વિસર્જન થાય છે. કેટલીક અસામાન્ય પરિસ્થિતિઓમાં બંધારણીય જોગવાઈ અનુસાર સરકાર ચાલી શકે એમ નથી કે સરકારની રચના થઈ શકે એમ ન હોય ત્યારે રાજ્યપાલની ભલામણથી રાષ્ટ્રપતિ રાજ્યમાં 'રાષ્ટ્રપતિ શાસન' લાદે છે. તે સમય દરમિયાન રાજ્યપાલ રાજ્યનો વહીવટ સંભાળે છે.

વિધાનસભ્યો તેમનામાંથી વિધાનસભાના સરળ સંચાલન માટે અધ્યક્ષ (સ્પીકર) અને ઉપાધ્યક્ષ(નાયબ સ્પીકર)ને ચૂંટી કાઢે છે. વિધાનસભામાં જ નાણાકીય તથા સામાન્ય ખરડાઓ રજૂ થઈ શકે છે. ખરડાઓ વિવિધ તબક્કાઓમાંથી પસાર થઈને રાજ્યપાલની મંજૂરી માટે મોકલવામાં આવે છે. રાજ્યપાલની મંજૂરી મળતાં ખરડો કાયદો બને છે.

કાર્યો :

- વર્તમાન કાયદાઓમાં સુધારાવધારા કરે છે.
- જરૂર જણાય ત્યારે નવા કાયદાઓ ઘડે છે.
- જૂના તથા અપ્રસ્તુત કાયદાઓ રદ કરે છે.
- અંદાજપત્ર મંજૂર કરે છે.
- કારોબારી પર અંકુશ રાખે છે.

પ્રશ્નોત્તરી : વિધાનસભામાં પ્રશ્નોત્તરીના સમયે કોઈ પણ વિધાનસભ્ય નિયત થયેલ વિષય પર પ્રશ્નો પૂછી શકે છે, સૂચનો આપી શકે છે, પોતાનો મત અને અભિપ્રાય પણ રજૂ કરી શકે છે. ત્યાર બાદ જે-તે ખાતાના મંત્રી પૂછાયેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપે છે અને જરૂરી પગલાં લેવાઈ રહ્યાં છે તેની સ્પષ્ટતાઓ રજૂ કરે છે. પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે ગૃહને બાંયધરી પણ આપે છે.

વિધાનસભા

વિધાનસભ્યો અધ્યક્ષના માધ્યમથી મંત્રીઓને કે મુખ્યમંત્રીને પણ પ્રશ્નો પૂછી શકે છે.

P3U3Q5

કારોબારી :

રાજ્યની કારોબારી રાજ્ય સરકારનું મહત્ત્વનું અંગ છે. રાજ્યની કારોબારીમાં રાજ્યપાલ (ગવર્નર), મુખ્યમંત્રી અને મંત્રીમંડળનો સમાવેશ થાય છે. મંત્રીઓના નિયંત્રણ અને માર્ગદર્શન હેઠળ કામ કરતા વહીવટી અધિકારીઓનો સમાવેશ પણ કારોબારીમાં થાય છે. મંત્રીમંડળને 'રાજકીય કારોબારી' અને વહીવટી અધિકારીઓને 'વહીવટી કારોબારી' કહેવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા વિધાનસભાના મતવિસ્તારનું નામ શું છે ?
- હાલમાં તમારા મતવિસ્તારમાં ત્યાં કયા પક્ષના ધારાસભ્ય છે ?
- હાલમાં કયા પક્ષની રાજ્ય સરકાર છે ?
- ગુજરાતના વર્તમાન મુખ્યમંત્રી અને રાજ્યપાલ કોણ છે ?
- ગુજરાતના આપણા શિક્ષણમંત્રી, ગૃહમંત્રી, નાણામંત્રીનાં નામ જણાવો.

કારોબારીનાં કાર્યો

- વિધાનસભા એ ઘડેલા કાયદાઓનો અમલ કરાવે છે.
- રાજ્યમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા જળવાય તેની તકેદારી રાખે છે.
- રાજ્યની આર્થિક અને સામાજિક સમસ્યાઓ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે.
- રાજ્યના નાગરિકોની ગરીબી અને બેકારી દૂર કરવા આયોજન તૈયાર કરે છે.
- શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, વાહનવ્યવહાર, સંદેશાવ્યવહાર, વીજળી વગેરે સેવાઓ પૂરી પાડે છે.
- નાગરિકોને જીવન જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ મળી રહે તેનું આયોજન કરે છે.
- સમગ્ર રાજ્યનો વહીવટ સરળતાથી ચાલે તેની કાળજી રાખે છે.
- રાજ્ય સરકાર પ્રજા-કલ્યાણનાં કાર્યો કરે છે.

રાજ્યપાલ (ગવર્નર) :

ભારતના દરેક રાજ્યમાં રાજ્યપાલ હોય છે. તેઓ રાજ્યના બંધારણીય વડા છે. તેઓ રાજ્યની કારોબારીના પણ વડા છે. તેમની નિમણૂક દેશના રાષ્ટ્રપતિ વડાપ્રધાનની સલાહ મુજબ પાંચ વર્ષ માટે કરે છે. રાજ્યનો બધો જ વહીવટ તેમના નામથી થાય છે. 35 વર્ષ કે તેથી વધુ વયનો ભારતનો નાગરિક રાજ્યપાલના હોદ્દા માટે લાયક ગણાય છે.

રાજ્યપાલનાં કાર્યો :

- રાજ્યની વિધાનસભાના બહુમતી ધરાવતા પક્ષના નેતાની મુખ્યમંત્રી તરીકે નિમણૂક કરે છે.
- મુખ્યમંત્રીની સલાહ પ્રમાણે પ્રધાનમંડળના પ્રધાનોની નિમણૂક કરે છે.
- વિધાનસભાની બેઠકો બોલાવે છે અને જરૂર પડે વિધાનસભાને વિખેરી નાંખવાની સત્તા ધરાવે છે. રાજ્યપાલ જરૂર પડ્યે વટહુકમ બહાર પાડે છે.
- રાજ્યના એડ્વોકેટ જનરલ અને રાજ્યના જાહેર સેવા આયોગના અધ્યક્ષ વગેરેની નિમણૂક કરે છે.
- વિધાનસભાએ પસાર કરેલા ખરડા પર સહી કરીને ખરડાને કાયદાનું સ્વરૂપ આપે છે.
- તેઓ તટસ્થ અને નિષ્પક્ષ રહી રાજ્યના વહીવટનું ધ્યાન રાખે છે.

મુખ્યમંત્રી (ચીફ મિનિસ્ટર) :

રાજ્યપાલ વિધાનસભામાં બહુમતી ધરાવતા પક્ષના નેતાની નિમણૂક મુખ્યમંત્રી તરીકે કરે છે. રાજ્યપાલની મોટા ભાગની સત્તાઓ મુખ્યમંત્રી અને તેમનું મંત્રીમંડળ ભોગવે છે. ગુજરાતમાં મુખ્યમંત્રી અને તેમના મંત્રીમંડળનું કાર્યાલય નવા સચિવાલય, 'સ્વર્ણિમભવન', ગાંધીનગરમાં છે. મંત્રીમંડળમાં ત્રણ કક્ષાના મંત્રીઓ હોય છે : (1) કૅબિનેટ કક્ષાના મંત્રીઓ (2) રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીઓ અને (3) નાયબ કક્ષાના મંત્રીઓ.

મુખ્યમંત્રીનાં કાર્યો :

- મંત્રીમંડળની બેઠકો બોલાવે છે.
- દરેક મંત્રીનાં કાર્યો પર દેખરેખ રાખે છે.
- જરૂર પડે મંત્રીઓને માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે.
- મંત્રીમંડળે લીધેલા નિર્ણયોની જાણકારી રાજ્યપાલને આપે છે.
- મંત્રીમંડળના મંત્રીઓને જુદાં-જુદાં વહીવટી ખાતાઓની વહેંચણી કરે છે.

- જરૂર પડે મંત્રીમંડળની પુનઃરચના કરે છે.
- વિધાનસભામાં નાણામંત્રી પાસે રાજ્યનું અંદાજપત્ર રજૂ કરાવે છે.
- રાજ્યના નાગરિકોનાં કલ્યાણ, સુખાકારી અને વિકાસ માટે સતત કાર્યશીલ રહે છે.
- તેઓ સરકારની નીતિઓના ઉદ્‌ઘોષક, પથદર્શક અને સુકાની તરીકેની ફરજો બજાવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- વિધાનસભાની મુલાકાત માટે શૈક્ષણિક પ્રવાસ ગોઠવો.
- શાળાપંચાયત અને મંત્રીમંડળની રચના કરો.
- તમારા વિધાનસભા મતક્ષેત્રનો મતવિસ્તાર દર્શાવતો નકશો તૈયાર કરો.
- તમારા મતવિસ્તારના ધારાસભ્ય દ્વારા હાથ ધરાયેલાં કાર્યોની યાદી બનાવો.
- દૂરદર્શન પર પ્રસારિત વિધાનસભાની કાર્યવાહી વિશે માહિતી મેળવો.
- રાજ્ય સરકાર દ્વારા હાથ ધરાયેલાં કાર્યો જે વર્તમાનપત્રોમાં સમાચાર સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલા હોય તે કટિંગ્સ કાપી સ્ક્રેપબુક બનાવો.
- શિક્ષકની મદદથી મોક વિધાનસભાનું આયોજન કરો.

રાજ્ય સરકારનાં કાર્યો

ભારતમાં સમવાયતંત્રની શાસન-વ્યવસ્થા છે એટલે રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર વચ્ચે કાર્યનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું છે. રાજ્ય સરકારનું કાર્યક્ષેત્ર પોતાના રાજ્ય પૂરતું મર્યાદિત છે. જ્યારે કેન્દ્ર સરકારનું કાર્યક્ષેત્ર સંપૂર્ણ દેશને આવરી લે છે. કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકાર વચ્ચે તેમના કાર્યક્ષેત્રને લગતો મહત્ત્વનો ભેદ છે. કેન્દ્ર અને રાજ્યોને સોંપાયેલાં કાર્યો અને સત્તાઓનું વિભાજન ત્રણ યાદીમાં કરવામાં આવ્યું છે : (1) સંઘયાદી (2) રાજ્યયાદી અને (3) સંયુક્ત યાદી.

આટલું જાણો

સંઘયાદી	રાજ્યયાદી	સંયુક્ત યાદી
જે 97 વિષયો કેન્દ્ર સરકારને સોંપવામાં આવ્યા છે, તેમાં વસતિ-ગણતરી, દેશનું સંરક્ષણ, નાણાં, બૅંકિંગ, ચૂંટણીઓ, રેલવે, તાર-ટપાલ, અણુશક્તિ, હવાઈ અને રાષ્ટ્રીય માર્ગો, દરિયાઈ સેવાઓ વગેરે સત્તાઓ સંઘયાદીમાં છે.	જે 66 વિષયો રાજ્ય સરકારને સોંપવામાં આવ્યા છે, તેમાં શિક્ષણ, આરોગ્ય, કૃષિ, આંતરિક વ્યાપાર, વાણિજ્ય, જંગલો, સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ વગેરે સત્તાઓ રાજ્યયાદીમાં છે.	જે 47 વિષયો જેના માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકાર બંને કાયદા ઘડી શકે છે. તેમાં છૂટાછેડા, શિક્ષણ, ઉદ્યોગો, રોજગારી, વીજળી, વારસાઈ બાબતો, ફોજદારી, દીવાની કેસો અંગેની કાર્યવાહી વગેરે સત્તાઓ સંયુક્ત યાદીમાં છે.

- લોકશાહીમાં રાજ્ય સરકારનું મુખ્ય કાર્ય લોકકલ્યાણ કરવાનું છે.
- રાજ્યના લોકોની પાયાની જરૂરિયાતો વીજળી, પાકા રસ્તા, પીવાનું શુદ્ધ પાણી, સ્વાસ્થ્યને લગતાં મહત્ત્વનાં કાર્યો કરે છે.
- સસ્તા અનાજની દુકાનો મારફત ખાદ્યસામગ્રીનું વિતરણ કરે છે.

- પૂર, અતિવૃષ્ટિ, દુષ્કાળ, ધરતીકંપ, વાવાઝોડું વગેરે કુદરતી આપત્તિઓ વેળા લોકોને સહાય પૂરી પાડે છે.
- ન્યાયની વ્યવસ્થા, વાહનવ્યવહાર, શિક્ષણસંસ્થાઓ, હૉસ્પિટલો વગેરેની સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે.
- રાજ્યમાં કાયદો, શાંતિ અને વ્યવસ્થા જળવાઈ રહે તે માટે અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે.

રાજ્યનું ન્યાયતંત્ર

M6U2M4

ભારતના દરેક રાજ્યને વડી અદાલત છે. ગુજરાતમાં વડી અદાલતની સ્થાપના 1લી મે, 1960માં થઈ હતી. ગુજરાતની વડી અદાલત અમદાવાદમાં છે. વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશની નિમણૂક રાષ્ટ્રપતિ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશની સલાહ મુજબ કરે છે.

કાર્યો :

- નાગરિકના હકોનું રક્ષણ અને જતન કરવું.
- નાગરિકની અપીલોનો નિકાલ કરવો.
- દીવાની કે ફોજદારી દાવાઓના ચુકાદા સામે અપીલો સાંભળવી.
- કાયદા અને વ્યવસ્થાનું રક્ષણ કરવું.
- વડી અદાલત, નઝીરી અદાલત (court of records) તરીકેની ફરજો બજાવે છે.
- જાહેર હિતની અરજીઓનો નિકાલ કરે છે.

ગુજરાતની વડી અદાલત

આટલું જાણો

- વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો રાજ્યપાલ સમક્ષ પોતાનાં કાર્ય માટે પ્રતિજ્ઞા લે છે.
- વડી અદાલતમાં સામાન્ય રીતે વકીલો જ દલીલો કરે છે. જરૂર જણાય તો જ આરોપી-ફરિયાદીને બોલાવવામાં આવે છે.
- દરેક જિલ્લામાં ફોજદારી અદાલત હોય છે. ચોરી, લૂંટફાટ, મારામારી, ખૂન, શારીરિક ઈજા કે ઝઘડાનો વિવાદ ફોજદારી વિવાદ ગણાય છે.
- જમીન, મકાન કે સંપત્તિનો વિવાદ દીવાની વિવાદ ગણાય છે.
- પોલીસને ગુનાની પ્રથમ જાણ થાય ત્યારે પોલીસસ્ટેશનમાં એફ.આઇ.આર. (ફર્સ્ટ ઇન્ફર્મેશન રિપોર્ટ) નોંધે છે.
- અદાલતોના ભારણને ઘટાડવા રાજ્યમાં લોકઅદાલતો પણ કાર્યરત છે.

આરોગ્યનો અર્થ

આરોગ્યને સ્વાસ્થ્ય કે તંદુરસ્તી કહે છે. આરોગ્ય એટલે શારીરિક, માનસિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક ક્ષેમકુશળતા (સુખાકારી)ની સંપૂર્ણ અવસ્થા. આરોગ્ય એટલે ફક્ત રોગોની ગેરહાજરી કે શારીરિક દુર્બળતા નહિ, આરોગ્ય શારીરિક ક્ષેમકુશળતાની સિદ્ધિ છે. વ્યક્તિનું કૌટુંબિક અને સામાજિક જીવન ઉત્તમ બને તે માટે સૌથી પહેલાં તેનું સ્વાસ્થ્ય સારું રહે તે મહત્ત્વનું છે. તંદુરસ્ત માનવસંસાધનથી જ રાષ્ટ્રનો સર્વાંગીણ વિકાસ શક્ય બને છે.

જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ

જાહેર આરોગ્ય કેન્દ્રો, પ્રાથમિક સારવાર કેન્દ્રો (PHC), ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં આરોગ્ય પેટા કેન્દ્રો, મોટાં શહેરોમાં આવેલી સિવિલ હૉસ્પિટલ, બાળકો માટે જુદા-જુદા પ્રકારના રસીકરણ કાર્યક્રમો, સ્વચ્છતા અભિયાન, પીવાના શુદ્ધ પાણીની પ્રાપ્તિ, પર્યાવરણ જતનના કાર્યક્રમો, કુટુંબકલ્યાણના કાર્યક્રમો દ્વારા જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ રાષ્ટ્રના નાગરિકોને પૂરી પાડવામાં આવે છે. ખાદ્યપદાર્થોમાં થતી ભેળસેળ પર અંકુશ, નશીલી દવાઓ પર નિયંત્રણ, જીવલેણ રોગો સામે રક્ષણ અને તેના નિવારણના ઉપાયોના કારણે લોકોની સુખાકારી વધે છે. તાત્કાલિક સારવાર સેવાઓ માટે 108ની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.

ખાનગી સ્વાસ્થ્ય-સેવાઓ

ખાનગી દવાખાના, ખાનગી હૉસ્પિટલ અને તાલીમી તથા સરકાર માન્ય ખાનગી દાક્તરો દ્વારા નાગરિકોને સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે. રોગોના નિદાન કરતી ખાનગી લૅબોરેટરી પણ મોટી સંખ્યામાં કાર્યરત છે. વિવિધ રોગોના નિદાન અને ઉપચાર માટે કામ કરતી વિશિષ્ટ પ્રકારની ખાનગી હૉસ્પિટલ સ્વાસ્થ્ય-સેવાઓ પૂરી પાડી રહી છે.

આરોગ્ય અને રાજ્ય સરકાર

રાજ્યના નાગરિકોને આરોગ્યવિષયક સેવાઓ મળી રહે તે માટે રાજ્ય સરકાર વિશેષ આયોજનો અને ખર્ચ કરે છે. નીચે પ્રમાણેનાં કાર્યો રાજ્ય સરકાર કરે છે :

કાર્યો :

- સસ્તા અનાજની દુકાનો દ્વારા ગરીબોને અનાજનું વિતરણ
- ઓરી, અછબડા, પોલિયો વગેરે રોગોના નિયંત્રણ માટે રસીકરણ
- દારૂબંધી, ખાદ્યપદાર્થોમાં થતી ભેળસેળ પર નિયંત્રણ
- તાત્કાલિક સેવાઓ માટે 108ની યોજના
- સ્વચ્છતા અભિયાન અને શૌચાલય યોજનાનું સંચાલન
- જનઔષધિ કેન્દ્રો મારફતે સામાન્ય દવાઓ (Generic drugs)નું સસ્તા દરે વિતરણ
- મલેરિયા, કમળો, કોઢ, અંધત્વ, મધુપ્રમેહ, ક્ષય, કૅન્સર વગેરે રોગો પર નિયંત્રણ લાવવા આરોગ્ય સેવાઓનું આયોજન

આરોગ્ય અને સરકાર

રાષ્ટ્રના નાગરિકોનું સ્વાસ્થ્ય જળવાઈ રહે તે માટેનું આયોજન અને સંચાલન રાજ્ય સરકાર અને કેન્દ્ર સરકાર કરે છે.

આરોગ્ય માટેની યોજનાઓ

રાજ્ય સરકારની યોજનાઓ	કેન્દ્ર સરકારની યોજનાઓ
• મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના	• પ્રધાનમંત્રી જન આરોગ્ય યોજના
• શાળા-આરોગ્ય કાર્યક્રમો	• રાષ્ટ્રીય રક્તપિત્ત નિર્મૂલન કાર્યક્રમ
• મિશન બલમ્ સુખમ્	• પ્રધાનમંત્રી સુરક્ષિત માતૃત્વ અભિયાન
• મમતા સખી યોજના	• પર્યાવરણ જતનના કાર્યક્રમો
• જનની સુરક્ષા યોજના	• રાષ્ટ્રીય પરિવાર યોજના
• જનની શિશુસુરક્ષા કાર્યક્રમ	• અટલ સ્નેહ યોજના
• ચિરંજીવી યોજના	• શૌચાલય અને સ્વચ્છતા અભિયાન
• બાલસખા યોજના	• આયુષ્યમાન ભારત યોજના-2018
• ખિલખિલાટ ડ્રૉપબેક યોજના	

ખિલખિલાટ ડ્રૉપબેક યોજના

બાળક જન્મે એ દરેક કુટુંબમાં ખુશીનો અવસર છે. તંદુરસ્ત માતા અને તંદુરસ્ત બાળક ઘરે પરત પહોંચે તે કુટુંબ માટે હર્ષોલ્લાસનો પ્રસંગ છે. આથી હવે સરકારી સંસ્થામાં માતા અને નવજાત શિશુને પ્રસૂતિ બાદ સરકારી સંસ્થામાંથી ઘરે મૂકવા જવા 'ખિલખિલાટ' વાહન દ્વારા નવી જ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

આ 'ખિલખિલાટ' વાહન નિયત સરકારી દવાખાના પાસે છે. આરોગ્ય કાર્યકર પ્રસૂતા માતાને આ સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવી શકે છે. હૉસ્પિટલમાંથી રજા આપ્યા બાદ પ્રસૂતાને, 'માતા અને બાળ આરોગ્ય' માટે આરોગ્ય શિક્ષણ તેમજ સલાહ આપવામાં આવે છે. વાહનની અંદર પણ સલામત બાળઉછેર અને રસીકરણના સંદેશા વિડિયોના માધ્યમ દ્વારા માતા અને તેની સાથે જતા તેના કુટુંબીજનોને આપવામાં આવે છે.

આટલું જાણો

વિવિધ આરોગ્ય દિવસોની ઊજવણી

- 30 જાન્યુઆરી - વિશ્વ રક્તપિત્તવિરોધી દિવસ
- 04 ફેબ્રુઆરી - વિશ્વ કૅન્સર દિવસ
- 08 માર્ચ - વિશ્વ મહિલા દિવસ
- 24 માર્ચ - વિશ્વ ક્ષય-નિવારણ દિવસ
- 07 એપ્રિલ - વિશ્વ આરોગ્ય દિવસ
- 25 એપ્રિલ - વિશ્વ મલેરિયા દિવસ
- 31 મે - વિશ્વ તમાકુવિરોધી દિવસ
- 05 જૂન - વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસ
- 14 જૂન - વિશ્વ રક્તદાન દિવસ
- 21 જૂન - વિશ્વ યોગદિન
- 11 જુલાઈ - વિશ્વવસતિ દિવસ
- 1 ડિસેમ્બર - વિશ્વ ઍઇડ્ઝ દિવસ
- 3 ડિસેમ્બર - વિશ્વ વિકલાંગતા દિવસ
- 10 ડિસેમ્બર - વિશ્વ માનવઅધિકાર દિવસ

મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના : ગુજરાત રાજ્યના તમામ જિલ્લાના ગ્રામ્ય તેમજ શહેરી વિસ્તારના ગરીબીરેખા હેઠળ જીવતા કુટુંબ તથા જે કુટુંબની વાર્ષિક આવક ₹ 4 લાખ કે તેથી ઓછી હોય તેવા કુટુંબના (મહત્તમ 5 વ્યક્તિને) સભ્યોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. હૃદય, મગજ, કીડની, કૅન્સર, બર્ન્સ, નવજાત શિશુના રોગો અને ગંભીર ઈજાઓ માટે નિયત સારવાર પૅકેજિસ નક્કી કરેલ છે. કરારબદ્ધ થયેલ હૉસ્પિટલમાં લાભાર્થીને દાક્તરી સારવાર મળે છે.

આટલું જાણો

આયુષ્માન ભારત યોજના - 2018 (Ayushman Bharat Programme) (કેન્દ્ર સરકાર)

'આયુષ્માન ભારત યોજના' અથવા 'પ્રધાનમંત્રી જનઆરોગ્ય યોજના' એ ભારત સરકારની સ્વાસ્થ્ય યોજના છે, જે 1 એપ્રિલ, 2018માં સંપૂર્ણ ભારત દેશમાં અમલમાં લાવવામાં આવી છે. આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ આર્થિક રીતે નબળા લોકો (બીપીએલ ધરાવતા)ને સ્વાસ્થ્ય-વીમો ઉપલબ્ધ કરાવવાનો છે. આ યોજના અંતર્ગત આવનારા પ્રત્યેક પરિવારને પાંચ લાખ રૂપિયા સુધીનો કૅશલેશ સ્વાસ્થ્ય-વીમો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. દસ કરોડ બી.પી.એલ. ધરાવતા પરિવાર (લગભગ 50 કરોડ લોકો) આ યોજનાનો લાભ મેળવશે. સ્વાસ્થ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ મંત્રાલય આ યોજનાનો અમલ કરાવે છે.

આયુષ્માન ભારત યોજનામાં બે મહત્ત્વની બાબત છે : (1) રાષ્ટ્રીય સ્વાસ્થ્ય સુરક્ષા યોજના (2) કલ્યાણ કેન્દ્ર

જાણવા જેવું

સિવિલ હૉસ્પિટલ

- અમદાવાદની સિવિલ હૉસ્પિટલ એશિયાની સૌથી મોટી હૉસ્પિટલ છે.
- આ હૉસ્પિટલની સ્થાપના ઈ. સ. 1841 માં થઈ હતી.
- આ હૉસ્પિટલમાં હૃદય, કીડની, કૅન્સર અને અન્ય ગંભીર રોગોની સારવાર માટે ઉત્તમ સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.

સ્વાધ્યાય

A9J7G7

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) ગુજરાતની વિધાનસભામાં સભ્યસંખ્યા ..... છે.

(2) રાજ્યની ધારાસભાના ઉપલા ગૃહને ..... કહે છે.

(3) ગુજરાતની વિધાનસભા ભવનનું નામ ..... છે.

(4) વિધાનસભાની ચૂંટણી દર ..... વર્ષે થાય છે.

(5) દર્દીને તાત્કાલિક સેવા મળે તે માટે ગુજરાતમાં ..... યોજના છે.

2. નીચેનાં વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો :

(1) મુખ્યમંત્રી અમૃતમ્ (મા) યોજના કેન્દ્ર સરકાર ચલાવે છે. ( )

(2) દિલ્લી રાજ્ય એક રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશ છે. ( )

(3) વિધાનસભાને નીચલું ગૃહ પણ કહેવાય છે. ( )

(4) ઉત્તરપ્રદેશમાં વિધાનપરિષદ છે. ( )

(5) વિધાનસભા કાયમી ગૃહ છે. ( )

3. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) ખરડો કાયદો ક્યારે બને છે ?

(2) રાજ્ય સરકારનાં અંગો જણાવો.

(3) મુખ્યમંત્રીની નિમણૂક કોણ કરે છે ?

(4) વિધાનસભામાં કોના માધ્યમથી પ્રશ્ન પુછાય છે ?

(5) રાજ્યમાં રાષ્ટ્રપતિ શાસન હોય ત્યારે રાજ્યનો વહીવટ કોણ સંભાળે છે ?

4. ટૂંક નોંધ લખો :

(1) રાજ્યપાલનાં કાર્યો

(2) જાહેર સ્વાસ્થ્ય સેવાઓ

(3) મુખ્યમંત્રીનાં કાર્યો

(4) વિધાનસભાની રચના

5. નીચેના પ્રશ્નોનાં ત્રણ-ચાર વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) રાજ્ય સરકારનાં કાર્યો જણાવો.

(2) નાગરિકના સ્વાસ્થ્ય માટે રાજ્ય સરકાર કયાં કાર્યો કરે છે ?

(3) વિધાનસભાના સભ્ય બનવા માટેની લાયકાત જણાવો.

(4) રાજ્યની કારોબારીની રચના કઈ રીતે થાય છે ?

(5) રાજ્યની કારોબારીની ફરજો લખો.

વિશેષ પ્રશ્નો

- ગામના સરપંચને ગામના વિકાસ માટે એક કાયદો બનાવવો છે તે કઈ રીતે બનશે ?
- વિજયભાઈની ઉંમર 24 વર્ષ છે. એમણે વિધાનસભાની ચૂંટણી માટે ઉમેદવારી નોંધાવી છે. એમની ઉમેદવારી માન્ય રહેશે કે કેમ ? શા માટે ?
- ખરડા અને કાયદા વિશેની ભેદરેખા સ્પષ્ટ કરો.
- ગુજરાતના કચ્છ જિલ્લામાં મતદાર તરીકે નોંધાયેલ મીનાક્ષીબહેન દિલ્લી વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં ઉમેદવારી નોંધાવે છે તો શું થાય ?

17 જાતિગત ભિન્નતા

L6X7B3

આપણા દેશમાં છોકરાં અને છોકરીઓના ઉછેરમાં ક્યારેક સમાનતા તો કેટલીક વખત અસમાનતા જોવા મળે છે. છેલ્લા બે દાયકામાં આ બાબતે જાગૃતિ ફેલાઈ છે. આ અંગે સરકાર પણ વિવિધ યોજનાઓ અને આયોજનો કરી ભેદભાવ ન થાય તેવા પ્રયત્નો કરી રહેલ છે. આપણો દેશ અનેકવિધ ભિન્નતા ધરાવતો દેશ છે. આધુનિક સમય પ્રમાણે છોકરાં-છોકરીઓને શિક્ષણમાં સમાન અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. રૂઢિગત માન્યતા પ્રમાણે આજેય કેટલાક વિસ્તારમાં કન્યાઓને શિક્ષણના અધિકાર પ્રાપ્ત કરવામાં ક્યાંક મુશ્કેલી કે અગવડ પડે છે. 'સમાજમાં પ્રવર્તતા ભેદભાવની અસર લાંબાગાળે સમાજ-વ્યવસ્થા ઉપર થાય છે. સમાજમાં કેટલાક કુરિવાજો પ્રચલિત થાય છે. હજુ પણ કેટલીક જગ્યાએ જોવા મળતાં બાળલગ્ન થવાનું એક કારણ આ ભેદભાવ છે. બાળલગ્નોના પરિણામે મોટા ભાગે મહિલાઓ આગળ શિક્ષણ મેળવી શકતી નથી અને તેના કારણે તેમનો વિકાસ રુંધાઈ જાય છે. એની એક અસર સ્ત્રીઓના સ્વાસ્થ્ય ઉપર પણ પડતી હોય છે. જો જાતિગત ભેદભાવ દૂર થાય તો આવી ઘણી સમસ્યાઓનું સમાધાન થઈ શકે તેમ છે.

આપણી આસપાસ સ્ત્રી અને પુરુષ ઉપરાંત નાન્યતર ભિન્નતા સ્વીકારાયેલ છે. એક જ કામ માટે સ્ત્રીઓને ક્યારેક પુરુષ કરતાં ઓછું મહેનતાણું ચૂકવાય છે. આવા પ્રકારનો ભેદભાવ ગુનો બને છે. આધુનિક સમયમાં મહિલાઓ બધાં જ ક્ષેત્રોમાં જોવા મળે છે. તબીબ, ઈજનેર, વકીલ, વિમાનચાલક કે આવી દરેક બાબતમાં મહિલાઓ સમાન રીતે કામ કરે છે.

જાતિગત ભિન્નતાની અસર ગામડાંમાં જોવા મળતી હતી. ક્યાંક દીકરીઓને ઉચ્ચશિક્ષણ અપાવતી વખતે વાલીઓમાં કચવાટ જોવા મળતો હતો. પરંતુ હવે સરકાર દ્વારા સહાય અને લોકોમાં આવેલી જાગૃતિના કારણે દીકરીઓ માટે ઉચ્ચશિક્ષણ સરળ અને સહજ બન્યું છે.

ભારતીય માન્યતા પ્રમાણે છોકરાં-છોકરીઓનો ઉછેર

વર્ષ 2001ની વસતિ-ગણતરીમાં 0થી 6 વર્ષ સુધીનાં બાળકોમાં છોકરાં-છોકરીઓની સંખ્યામાં મોટો તફાવત જોવા મળ્યો. કેટલાક સમય પહેલાં દીકરીને જન્મ પહેલાં જ મારી નાંખવાને લીધે છોકરાં-છોકરીઓની સંખ્યામાં અસમાનતા વધુ જોવા મળી. આ માટે સરકાર દ્વારા ભ્રૂણહત્યા-વિરોધી કાયદો બનાવ્યો. ગર્ભમાં દીકરો કે દીકરીનું પરીક્ષણ પણ ગુનો છે. ભારતીય માન્યતા પ્રમાણે પોતાનો વારસો આગળ ધપાવવા માટે સંતાનમાં પુત્રને જ મહત્ત્વ આપવામાં આવતું હતું. છેલ્લા દાયકામાં સામાજિક રીતે મહિલાઓની ભાગીદારીએ આ માન્યતામાં ખૂબ મોટો પ્રભાવ ઊભો કર્યો છે.

આપની શાળામાં અનેકવિધ આયોજન વખતે આપને જોડાવાનું થયું હશે. શાળા-કાર્યક્રમમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓની પ્રવૃત્તિઓની નોંધ કરો.

છોકરાઓ જ કામ કરતાં હોય તેવી બાબત	છોકરીઓ જ કામ કરતી હોય તેવી બાબત

રૂઢિગત માન્યતા

L2H6H3

જાતિગત ભિન્નતા અંગે આપણા દેશમાં અનેક માન્યતાઓ પ્રવર્તે છે. છોકરાઓ અને છોકરીઓના ઉછેરમાં આ બાબતે અનેક ભિન્નતા જોવા મળે છે. કેટલાક વિસ્તારમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પણ ક્યારેક પૂરું કરાવવામાં આવતું ન હતું. છેલ્લા બે દાયકાથી પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ થાય એવા

ખાસ પ્રયત્નો સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે. સરકારના વિશેષ પ્રયત્નોથી આપણા સૈન્ય અને પોલીસમાં કન્યાઓની સંખ્યા વધી રહી છે. દીકરીને બહાર ભણવા કે નોકરી માટે શહેરમાં મોકલવાને બદલે પોતાના વિસ્તારમાં જ નોકરી કરાવવાનું પસંદ કરે છે. છેલ્લા કેટલાક દસકાથી વિવિધ ક્ષેત્રમાં મહિલાઓ જોવા મળે છે. અંતરિક્ષ ક્ષેત્રે પણ મહિલાઓ જોડાતી જોવા મળે છે. કન્યાઓની સુરક્ષા અને સંરક્ષણ માટે સરકાર સતત પ્રયત્ન કરી રહી છે. રૂઢિગત માન્યતાને આધારે કહી શકીએ કે, આજે પણ કેટલાક સમાજમાં કન્યાઓને ભણાવવા અંગે અનેક સવાલો સામે આવતા જોવા મળે છે. શિક્ષણમાં કન્યાઓને ભણાવવામાં વાલીઓની ઉદાસીનતા જોવા મળે છે. આ કારણે હવે રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઉચ્ચ-શિક્ષણ માટે વિશેષ સહાય આપવામાં આવે છે.

ઘરકામમાં અસમાનતા

આપણે જોયું કે નાની-નાની બાબતોમાં કુમાર-કન્યા વચ્ચે ભેદભાવ રાખવામાં આવે છે. આગળ જતાં આ ભેદભાવ સમસ્યા બની જાય છે. ઘરનાં નાનાં-મોટાં કામ માટે સાઇકલ કે અન્ય વાહન ચલાવવા અને શીખવવામાં આવો ભેદભાવ વધારે જોવા મળે છે. ઘર, શાળા કે જાહેર સ્થળમાં આપણે આવા ભેદભાવ જોઈ શકીએ છીએ. આવી કેટલીક બાબતો અંગે ચર્ચા કરીએ.

ઘરમાં જોવા મળતી કન્યાની કામગીરી	ઘરમાં જોવા મળતી કુમારની કામગીરી

મહિલા સશક્તીકરણ

મહિલા દ્વારા જ મકાનને ઘર બનાવવાનું શક્ય બને છે. ઘરની સાથે બાળકોની જવાબદારી નિભાવવાની સાથે આર્થિક ઉપાર્જનમાં પણ મહિલાઓ સહભાગી બને છે. આધુનિક સમયમાં પોતાની આગવી ઓળખ ઊભી કરવામાં મહિલાઓ સફળ રહી છે. આધુનિક સમયમાં મહિલાઓ વિવિધ ક્ષેત્રમાં અનોખી ઓળખ સાથે આગળ વધતાં જોવા મળે છે. રમત-જગત, ફિલ્મ, મનોરંજન, રાજકારણ, અવકાશ ઉપરાંત વિજ્ઞાન અને સંશોધન ક્ષેત્રમાં પણ મહિલાઓ ખાસ જોડાઈ રહી છે. સંરક્ષણ જેવી કપરી મનાતી કામગીરીમાં પણ મહિલાઓ આજે આગળ ધપી રહી છે. આપણા દેશમાં અનેક મહિલાઓએ વિશેષ સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે.

મહિલાઓને સશક્ત કરવા માટે છેલ્લા બે દાયકામાં સરકાર દ્વારા અનેક કાર્યક્રમો અને આયોજનો થયાં છે. પશુપાલન, ઉદ્યોગ અને અન્ય સાહસ માટે સહાય આપવામાં આવે છે. 'સ્ટાર્ટઅપ ઇન્ડિયા' અને 'મેક ઇન ઇન્ડિયા' અંતર્ગત અનેક યોજનાઓ મહિલા સશક્તીકરણ માટે ચાલે છે. મહિલાઓને ઉદ્યોગ શરૂ કરવા માટે આર્થિક સહાય આપવામાં આવે છે. નારી સશક્તીકરણ માટે અનેક સંસ્થાઓ પણ કાર્ય કરે છે. સરકારની યોજનાઓ, જાહેર સંસ્થાઓ અને અન્ય દ્વારા આવી મહિલાઓને સહાય કરી પગભર થવામાં મદદ કરવામાં આવે છે. નારી સશક્તીકરણ માટે યોજનાઓ ઉપરાંત શિક્ષણમાં પણ કન્યાઓ માટે વિશેષ વ્યવસ્થા અને યોજનાઓ અમલી બનેલ છે. આપણા દેશની વિવિધ ક્ષેત્રની મહિલાઓ અંગે જોઈએ.

વિવિધ ક્ષેત્રોમાં મહિલાઓ

 પ્રતિભા પાટીલ	આપણા દેશનાં પ્રથમ મહિલા રાષ્ટ્રપતિ બનવાનું ગૌરવ શ્રીમતી પ્રતિભા પાટીલ ધરાવે છે. રાજસ્થાનની આ મહિલા આગેવાને આ સ્થાન શોભાવ્યું હતું. તેમની સરળતા અને સહજ જીવનશૈલી માટે એમને યાદ કરવામાં આવે છે.
ઇન્દિરા ગાંધી 	આપણા દેશનાં પ્રથમ મહિલા વડાપ્રધાન તરીકે ઇન્દિરા ગાંધીને યાદ કરવામાં આવે છે. વર્ષ 1971 તેઓ વડાપ્રધાન હતા ત્યારે પાકિસ્તાન સામેનાં યુદ્ધમાં ભારતનો ભવ્ય વિજય થયો હતો. એક લોખંડી મહિલા આગેવાન તરીકે તેઓ વિશ્વમાં ઓળખાય છે.
 સુષ્મા સ્વરાજ	સુષ્મા સ્વરાજને દેશનાં પ્રથમ મહિલા વિદેશમંત્રી તરીકે આપણે તેમને ઓળખીએ છીએ. અનેક વર્ષો રાજકીય જીવનમાં પસાર કરનાર આ મહિલાએ સૌથી નાની ઉંમરે હરિયાણા રાજ્ય સરકારના કૅબિનેટ મંત્રી બનવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.
લતા મંગેશકર 	સ્વરસામ્રાજ્ઞી તરીકે વિશ્વમાં પોતાની આગવી ઓળખ મેળવનાર લતા મંગેશકરે વિવિધ ભાષામાં 40 હજાર કરતાં વધારે ગીત ગાયાં છે. ભારત સરકારે તેમને 'ભારતરત્ન'થી સન્માનિત કરેલ છે.
 કલ્પના ચાવલા	કલ્પના ચાવલા મૂળ ભારતીય હતાં. અવકાશયાત્રી તરીકે યાત્રા પૂર્ણ કરી પરત ફરતાં અકસ્માત થયો અને તેમનું અવસાન થયું. અવકાશ સાથે તેમનું નામ કાયમ જોડાયેલ રહેશે.
સરિતા ગાયકવાડ 	સરિતા ગાયકવાડે ખેલ મહાકુંભથી શરૂઆત કરીને તેઓએ એશિયન ગેમમાં ભારતને સુવર્ણચંદ્રક અપાવ્યો છે. ગુજરાત સરકાર દ્વારા તેમની 'કુપોષણ મુક્ત ગુજરાત' અભિયાન માટેના એમ્બેસેડર તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી છે.

જાતિ-પ્રમાણ

સમગ્ર દેશમાં વસતિ-ગણતરી કરવા માટે લાખો લોકો જોડાયેલ રહે છે. જે વર્ષમાં એકમનો અંક એક હોય તે વર્ષોમાં વસતિ-ગણતરી કરવામાં આવે છે. છેલ્લી વસતિ-ગણતરી વર્ષ 2011માં થઈ હતી. પ્રથમ વસતિ-ગણતરી 1871માં હાથ ધરાઈ હતી. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા દર 10 વર્ષે વસતિ-ગણતરી કરવામાં આવે છે. હવે પછીની વસતિ-ગણતરી ક્યારે થશે ?

શહેરી અને ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં જન્મના પ્રમાણમાં ખૂબ મોટો ફેરફાર જોવા મળે છે. અહીં આપણે ગુજરાતના વિવિધ જાતીય પ્રમાણ અંગે વિગત જોઈએ. આ વિગતો દર હજાર પુરુષોએ સ્ત્રીઓની સંખ્યા દર્શાવે છે. આ સારણીને આધારે નીચે મુજબના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરો :

જાતિ-પ્રમાણ દર્શાવતું કોષ્ટક

ક્રમ	વિગત	ગુજરાત	ભારત	તફાવત
(1)	જાતિ-પ્રમાણ કુલ	919	943	24
(2)	ગ્રામીણ	949	949	–
(3)	શહેરી	880	929	49
(4)	0-6 વર્ષની ઉંમર મુજબ જાતિ-પ્રમાણ	886	914	28
(5)	ગ્રામીણ	906	919	13
(6)	શહેરી	852	902	50

ચર્ચા કરો

- આ તફાવતને લીધે કઈ સમસ્યા થાય ?
- આ સમસ્યાનો નિકાલ કઈ રીતે થઈ શકે ?
- શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારમાં તફાવત કેમ વધારે છે ?
- વસતિવધારા સાથે જાતિગત પ્રમાણ કેમ મહત્ત્વનું છે ?

આપણી આસપાસ સ્ત્રીઓ અને પુરુષોનું પરસ્પર સરખું પ્રમાણ લાગે છે. દેશમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ લગભગ અડધા જેવું હોવાનું મનાય છે. અત્યાર સુધીની વસતિ-ગણતરી મુજબ કહી શકાય કે, ભારતમાં સ્ત્રી અને પુરુષોના જાતિ-પ્રમાણમાં અસમાનતા દેખાય છે. નીચે વિવિધ વર્ષમાં સ્ત્રીઓના પ્રમાણ અંગે નોંધ આપી છે :

1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
972	964	955	950	945	946	941	930	934	927	933	943

આપણે જોયું કે 1901માં પ્રતિ હજાર પુરુષ સામે સ્ત્રીઓની સંખ્યા 972 હતી જે 2011માં 943 થઈ છે. આ વિગતને આધારે નીચેની બાબતોની ચર્ચા કરો :

વિચારો અને કહો

- કયા વર્ષમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ સૌથી વધારે છે ?
- કયા વર્ષમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ સૌથી ઓછું છે ?
- સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ઘટતું જાય તો શું સમસ્યાઓ થાય ?
- સ્ત્રી-પુરુષોની સંખ્યાની અસમાનતા દૂર કરવા સરકાર કયાં પગલાં ભરે છે ?

મહિલા-આંદોલનનો અભ્યાસ

આપણો દેશ આઝાદ થયો એ પહેલાં આખા દેશ ઉપર રાજ કરનાર અંગ્રેજો સામે અનેક આંદોલનો થયાં. ગાંધી બાપુની આગેવાનીમાં વિવિધ આંદોલનો થયાં. ગુજરાત સહિત દેશભરમાં કસ્તૂરબા સાથે અનેક મહિલાઓ આ આંદોલનમાં જોડાઈ હતી. બિહારમાં મહિલાઓએ દારૂબંધી કરાવવા માટે સરકાર સામે સફળ આંદોલન કર્યું હતું. ખાસ કરીને ઉનાળામાં ક્યારેક શહેર વિસ્તારની મહિલાઓ પાણી માટે આંદોલન કરે છે. આવાં જ બીજાં અનેક આંદોલનો મહત્ત્વપૂર્ણ રીતે મહિલાઓ માટે થયાં છે. આ આંદોલનમાં મહિલાઓ જોડાય છે અને પોતાની સમસ્યાઓ માટે આંદોલનો કરે છે.

કોઈ મહિલા-આંદોલન વિશે વિચારો અને લખો :

- તે મહિલા-આંદોલન વિશે તમે શું-શું જાણો છો ?

- તે આંદોલન શા માટે કરવામાં આવ્યું હતું ?

- તે આંદોલનથી શી અસર થઈ ?

સ્વાધ્યાય

D4D1H3

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) જાતિગત ભિન્નતાની અસર મોટે ભાગે .....માં જોવા મળે છે.

(2) ઈ.સ. 2011માં પ્રતિ હજાર પુરુષ સામે સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ..... હતું.

2. ટૂંકમાં ઉત્તર આપો :

(1) બાળઉછેર અંગે કઈ-કઈ બાબતોમાં ભેદભાવ જોવા મળે છે ?

(2) ઘરકામમાં કઈ-કઈ બાબતોમાં ભેદભાવ જોવા મળે છે ?

(3) રૂઢિગત રીતે પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ થાય તેમાં કોની સંખ્યા વધારે હોય છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) મહિલા સશક્તીકરણ માટે સરકાર કેવા પ્રયત્નો કરે છે ?

(2) કયાં-કયાં કામમાં મહિલાઓ આજે પણ ઓછી જોવા મળે છે ?

(3) આઝાદી સમયે મહિલાઓ કઈ રીતે આંદોલનમાં જોડાઈ હતી ?

4. ટૂંક નોંધ લખો :

(1) નારી સશક્તીકરણ

(2) ભારતમાં શિક્ષણ અને રૂઢિગત માન્યતા

પ્રવૃત્તિ

તમારા ગામમાં પુરુષ અને સ્ત્રીનું પ્રમાણ કેટલું છે તે ગામમાં જન્મમરણ રજિસ્ટ્રરના આધારે શોધો.

18 સંચાર-માધ્યમ અને જાહેરાત

આપણે જાણીએ છીએ કે માનવી એક વિચારશીલ સામાજિક પ્રાણી છે. 'બુદ્ધિ' એને મળેલી સૌથી મહત્ત્વની ભેટ છે. મનુષ્ય જ્યારે ભય, સુખ, દુઃખ વગેરે ભાવ અનુભવે છે ત્યારે એને વ્યક્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. તે પોતાનું સુખ બીજાઓને વહેંચીને સુખમાં વધારો કરે છે, જ્યારે દુઃખને વહેંચીને દુઃખ હળવું કરે છે.

એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે માહિતી અથવા સંદેશો મોકલવા કે પ્રાપ્ત કરવાની વિસ્તૃત વ્યવસ્થાને સંચારતંત્ર કે સંચાર માધ્યમ કહેવાય છે. પહેલાંના સમયમાં ઢોલ વગાડીને, પક્ષીઓ દ્વારા, આગ કે ધુમાડાના સંકેત દ્વારા, ઝંડા લહેરાવીને, મોટા અવાજે બૂમો પાડીને, ચિત્રો અથવા સંકેતો દ્વારા સંદેશો આપવામાં આવતો હતો. આમ, ભાષા સાથે ચિત્રલિપિનો વિકાસ શરૂ થયો હશે અને તે રીતે સંદેશો પહોંચાડવામાં આવતો. કેટલીક વખતે પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓને સંદેશો પહોંચાડવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતાં હતાં. શરૂઆતમાં પરિવહનનાં સાધનો જ સંચારનાં સાધનો હતાં. સમય જતાં પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પોસ્ટઑફિસ, ટેલિફોન, મોબાઇલ ફોન, ફેક્સ, ઉપગ્રહો અને ઇન્ટરનેટે સંચાર-વ્યવસ્થાને ખૂબ જ ઝડપી અને સરળ બનાવી છે.

વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલૉજીના ક્ષેત્રમાં વિકાસ કરવા સંચારે મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો છે. સંચારનાં માધ્યમોને કારણે સમયની દૃષ્ટિએ દુનિયા નાની થઈ ગઈ છે. આધુનિક સંચારતંત્રે પૂરા વિશ્વને એક વૈશ્વિક ગ્રામમાં ફેરવી નાખ્યું છે. વર્તમાનમાં આર્થિક વિકાસ આધુનિક સંચારતંત્ર પર આધારિત છે. આપણે પૃથ્વીની સપાટી પર કે અવકાશમાં બનતી ઘણી ઘટનાઓ જીવંત જોવા માટે સક્ષમ બન્યાં છીએ. દેશના આર્થિક, સામાજિક, રાજકીય તથા સાંસ્કૃતિક વિકાસની સાથે-સાથે સંચારતંત્ર રાષ્ટ્રીય એકતા અને અખંડિતતાને જાળવી રાખવા માટેની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં પૂર, દુષ્કાળ, ભૂકંપ, ચક્રવાત, ત્સુનામી વગેરે કુદરતી આપત્તિઓ અને માનવસર્જિત આપત્તિ-વ્યવસ્થાપન વિકસિત સંચારતંત્ર વિના શક્ય નથી.

ટપાલપદ્ધતિ

પહેલાંના સમયમાં સાંકેતિક કે મૌખિક સંદેશ મોકલવામાં આવતા તેનું સ્થાન લેખિત સંદેશાઓએ લીધું. એમાંથી ટપાલ-પ્રથાનો જન્મ થયો. ભારતમાં આધુનિક ટપાલસેવાની શરૂઆત ઈ. સ. 1854માં થઈ હતી. લોકો દૂર-દૂર રહેતા પોતાનાં સગાંસંબંધી, મિત્રો કે સરકારી કચેરીઓને પત્ર મોકલવા લાગ્યા. વેપારીઓ પણ પત્ર દ્વારા વેપાર કરવા લાગ્યા. તેની મદદથી દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણામાં પત્ર, ગ્રીટિંગકાર્ડ વગેરે મોકલવાની સગવડ છે.

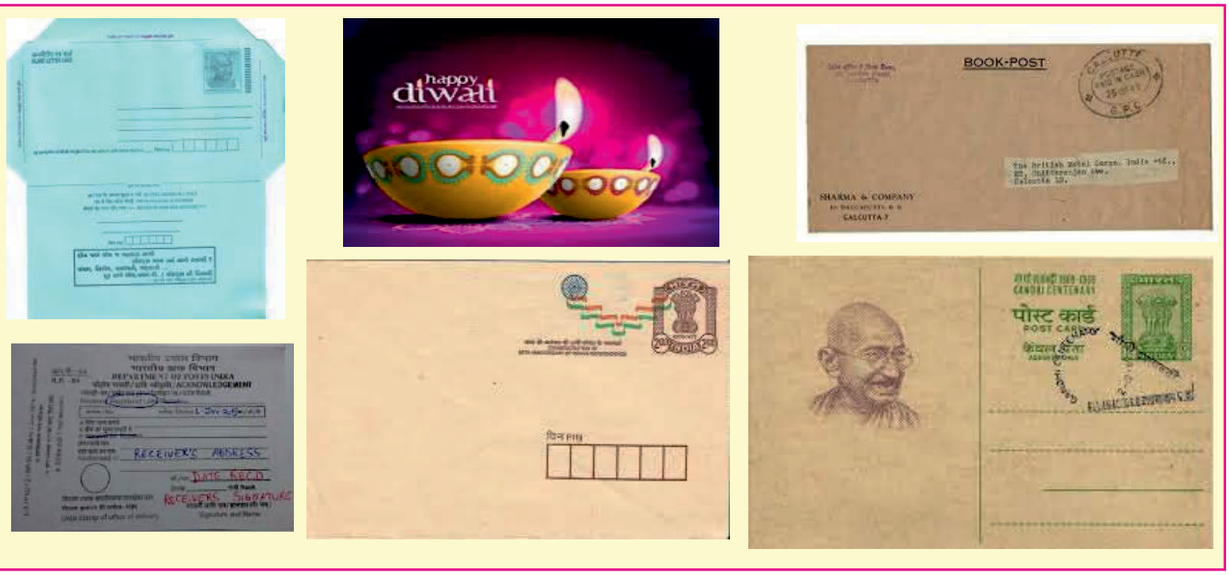

ટપાલસેવાના નમૂના

આપણા દેશમાં આપણે ખૂબ જ સસ્તા દરે પત્ર, આંતરદેશીય પત્ર કે પરબીડિયું મોકલી શકીએ અને ખૂબ જ થોડા સમયમાં તેનો જવાબ પણ પરત મેળવી શકીએ છીએ. કેટલાક અગત્યના પત્રો રજિસ્ટર એડી દ્વારા, પૈસા મનીઑર્ડર દ્વારા અને વસ્તુઓ પાર્સલ દ્વારા મોકલાવી શકીએ છીએ.

પ્રવૃત્તિ

- દેશ-વિદેશની ટપાલટિકિટો એકત્રિત કરી આલબમ તૈયાર કરો.
- તમારા મિત્રને જન્મદિવસની શુભેચ્છા પાઠવવા પોસ્ટકાર્ડ લખો.

ટેલિગ્રામ (તાર)

ટેલિગ્રામની શોધ ઈ.સ. 1850માં કરવામાં આવી હતી. ભારતમાં ટેલિગ્રામ સેવા સૌપ્રથમ કોલકાતા અને ડાયમંડ હાર્બર વચ્ચે શરૂ થઈ હતી. ટેલિગ્રામ દ્વારા નાના-નાના સંદેશાઓ એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે ઝડપથી પહોંચી જતા. આ પછી તેમાં એક્સપ્રેસ તારની સુવિધા આવી જેનો ખર્ચ વધારે થતો હતો. આ સંદેશો તરત જ વ્યક્તિને મળી જતો હતો. આ સુવિધા ભારતમાં 13 જુલાઈ, 2003માં બંધ કરવામાં આવી છે.

ટેલિગ્રામ (તાર)

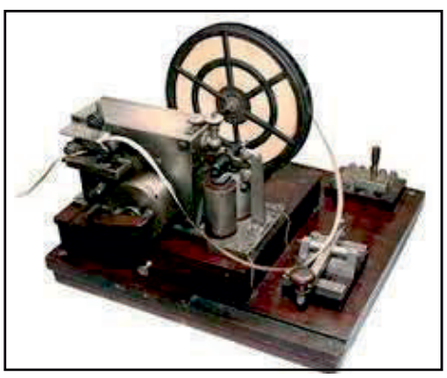

ટેલિગ્રામ મશીન

પુસ્તકો

પુસ્તકો જ્ઞાનનો ભંડાર છે. પુસ્તકો એક પેઢીનું જ્ઞાન, એના વિચારો, એની સિદ્ધિઓ વગેરે બીજી પેઢી સુધી પહોંચાડવામાં સફળ રહ્યાં છે. પુસ્તકો જ્ઞાન અને માહિતીનો પ્રચાર અને પ્રસાર કરે છે. વર્તમાન સમયમાં ઈ-બુકનું ચલણ વધ્યું છે.

પ્રવૃત્તિ

- શાળાની લાઈબ્રેરીમાંથી વધુ વંચાતાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરો.
- વર્ષ દરમિયાન તમે વાંચેલાં પુસ્તકોની યાદી તૈયાર કરો.

વર્તમાનપત્રો

વર્તમાનપત્રો દુનિયાના કોઈ પણ ખૂણે બનતી ઘટનાઓ, જાહેરાતો, દુઃખદ નોંધ, આજનું ભવિષ્ય, પંચાંગ, વિશેષ દિન, તિથિ, ચોઘડિયાં વગેરે બાબતો આપણા સુધી પહોંચાડે છે. આપણે ત્યાં વિવિધ ભાષાઓમાં અનેક દૈનિકપત્રો અને સામયિકોનું પ્રકાશન થાય છે.

વર્તમાનપત્રો

રેડિયો

રેડિયો એ શ્રાવ્ય પ્રકારનું સંચાર-માધ્યમ છે. રેડિયો પર સંગીત, લોકગીત, ફિલ્મી ગીતો, પરિસંવાદ, રમત-ગમત સમાચાર, નાટક, હવામાન સમાચાર, ખોવાયેલી વ્યક્તિની જાહેરાત, ભજન, વાર્તા જેવા કાર્યક્રમો સાંભળવા મળે છે. આ ઉપરાંત વરસાદ, પૂર, ચક્રવાત જેવી સંકટ સમયની આપત્તિઓની જાણ કરવામાં આવે છે. રેડિયો સુવિધા મોબાઈલમાં પણ ઉપલબ્ધ છે.

આટલું જાણો

- રેડિયોની શોધ ઈ.સ. 1895માં ઇટાલીના માર્કોનીને ફાળે જાય છે.
- આકાશવાણીનું સૌપ્રથમ કેન્દ્ર ઇંગ્લેન્ડમાં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું.
- ભારતમાં મુંબઈ અને કોલકાતા ખાતે ખાનગી કંપનીએ ટ્રાન્સમિટર દ્વારા માહિતી પ્રસારણ કરવાની શરૂઆત કરી.
- ઈ.સ. 1930માં મુંબઈ અને કોલકાતા ખાતેનાં ટ્રાન્સમિટરો સરકારે પોતાના હસ્તકે લઈને તેનું નામ 'ઇન્ડિયન બ્રોડ કાસ્ટિંગ સર્વિસ' રાખ્યું.
- ઈ.સ. 1957માં તેનું નામ 'આકાશવાણી' રાખવામાં આવ્યું.
- પ્રસારભારતી ભારતનું જાહેર પ્રસારણકર્તા સ્વાયત્ત કૉર્પોરેશન છે. તેની સ્થાપના તા. 23-11-1997માં કરવામાં આવી હતી. આજે ઑલ ઇન્ડિયા રેડિયો અને દૂરદર્શન નેટવર્કની સેવા પ્રસારભારતી દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવે છે. હાલમાં FM રેડિયોનું પ્રસારણ પણ થઈ રહ્યું છે.

સિનેમા

સિનેમા પણ શિક્ષણ અને મનોરંજનનું એક લોકપ્રિય સાધન છે. ફિલ્મ દ્વારા સામાજિક, સાંસ્કૃતિક બાબતોનું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ફિલ્મ દ્વારા લોકોની રહેણીકરણી, વિચારસરણીમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. કેટલાક રીતરિવાજો, માન્યતાઓ, અંધશ્રદ્ધાઓ અને વહેમો સામે સંઘર્ષ કરવાનું સિનેમાથી શીખવા મળે છે. સૌથી વધુ ચલચિત્રો ભારતમાં બને છે.

ટેલિવિઝન

ટેલિવિઝન આજનું સૌથી લોકપ્રિય દૃશ્ય-શ્રાવ્ય સંચાર-માધ્યમ છે. તમારા ઘરમાં રાખવામાં આવેલ ટી.વી. સમગ્ર દુનિયાના સમાચારો, ફિલ્મો, સીરિયલો, શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો આપણી સમક્ષ રજૂ કરે છે. તાજેતરના સમાચાર કે વિવિધ રમતોનું જીવંત પ્રસારણ જોવા મળે છે.

આટલું જાણો

- ટી.વી.ની શોધ જહોન લોગી બાયર્ડ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.
- ભારતમાં સૌપ્રથમ ટેલિવિઝન પ્રસારણ કેન્દ્રનો પ્રારંભ 15 સપ્ટેમ્બર, 1959માં દિલ્લી ખાતે પાઇલોટ પ્રૉજેક્ટ તરીકે શરૂ થયો હતો.
- ભારતમાંના બીજા ટેલિવિઝન પ્રસારણ કેન્દ્રની શરૂઆત ઈ.સ. 1972માં મુંબઈ ખાતે થઈ હતી.
- ઈ.સ. 1976માં દૂરદર્શનનો વિભાગ 'ઑલ ઇન્ડિયા રેડિયો'થી અલગ કરવામાં આવ્યો.
- તા. 15 માર્ચ, 1976માં અમદાવાદ ખાતે ઈસરો મારફતે પ્રસારણ કેન્દ્ર શરૂ થયું અને તા. 02-10-1987ના રોજ અમદાવાદ ડી.ડી. ગિરનાર ચેનલ શરૂ થઈ.
- તા. 26-01-2000માં 'ડીડી જ્ઞાનદર્શન' નામની શૈક્ષણિક ચેનલ શરૂ કરવામાં આવી.
- પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ઉચ્ચત્તર શિક્ષણ, આરોગ્ય, ખેતી વગેરે મહત્ત્વના કાર્યક્રમો 'વંદે ગુજરાત' ચેનલ દ્વારા રાજ્ય સરકાર રજૂ કરે છે.

મોબાઈલ ફોન

સંચાર-માધ્યમનું હાલનું અગત્યનું સાધન મોબાઈલ ફોન છે. મોબાઈલ ફોન દ્વારા એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને નંબર લગાવીને કોઈ પણ સ્થળેથી વાતચીત કરી શકે છે. મોબાઈલ ફોનમાં ઘડિયાળ, વિડિયો-ઓડિયો પ્લેયર, ટૉર્ચ, કૅલેન્ડર, કેલ્ક્યુલેટર, રેડિયો વગેરેની સુવિધા હોય છે. તેનાથી આપણે રેલવે-બસ-સિનેમાની ટિકિટ બુક કરાવી શકીએ છીએ. મોબાઈલ ફોનની અંદર વપરાતા ઇન્ટરનેટથી ઘણી માહિતી આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. અનેકવિધ સુવિધાઓ માટે વર્તમાનમાં મોબાઈલ ફોન જરૂરી ઉપકરણ બની ગયું છે.

પ્રવૃત્તિ

શિક્ષકની મદદથી મોબાઈલ ફોનમાં આવતી શૈક્ષણિક એપની યાદી બનાવો.

કૃત્રિમ ઉપગ્રહ (સેટેલાઇટ)

સંચાર-માધ્યમ તરીકે કૃત્રિમ ઉપગ્રહ વધુ ઉપયોગી છે. આ કૃત્રિમ ઉપગ્રહ માનવસર્જિત છે. તેને અવકાશમાં મૂકવામાં આવે છે. પૃથ્વી પરથી અવકાશમાં રોજબરોજના સમાચાર, મોસમની જાણકારી, વિવિધ કાર્યક્રમો ઉપગ્રહ દ્વારા પૃથ્વી પરના કોઈ પણ સ્થળના ટેલિવિઝન, કમ્પ્યૂટર અને મોબાઈલ ફોન જેવાં સાધનોમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પૃથ્વીના પેટાળમાં પાણી, ખનીજભંડાર છુપાયેલા છે તેની માહિતી પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આપણા ઘરથી બીજા સ્થળ વચ્ચેનું અંતર અને રસ્તો જાણી શકીએ છીએ. કૃત્રિમ ઉપગ્રહ દેશના સંરક્ષણક્ષેત્રે ખૂબ ઉપયોગી છે.

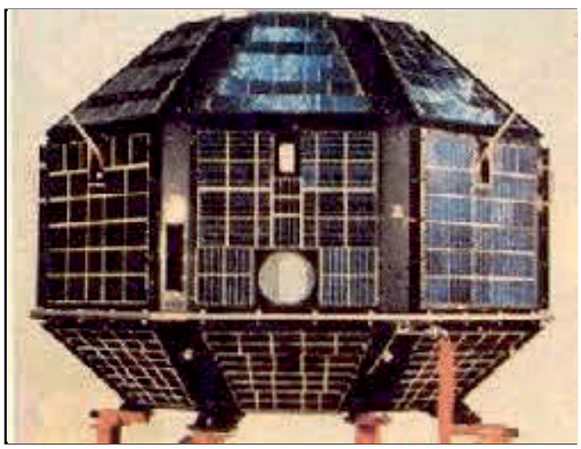

કૃત્રિમ ઉપગ્રહ

પ્રવૃત્તિ

- તમારા શિક્ષકની મદદથી ભારત દ્વારા અવકાશમાં તરતા મૂકવામાં આવેલ ઉપગ્રહોની યાદી તૈયાર કરો.
- તમારા શિક્ષકની મદદથી ઈસરોની માહિતી મેળવો.

સંચાર-માધ્યમ અને ટેક્નોલૉજી

માનવ-ઉત્ક્રાંતિની સાથે-સાથે અનેક જરૂરિયાતો ઉદ્ભવી. શરૂઆતમાં પ્રાથમિક જરૂરિયાતો જેવી કે ખોરાક, પાણી અને જાતિનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવાની બાબત મુખ્ય હતી. સમય જતાં સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક બાબતની જરૂરિયાત ઉદ્ભવતા તે માટે સંચાર-માધ્યમની આવશ્યકતાઓ વધી તેથી તેમાં બદલાવ થવા લાગ્યો. પહેલાંના સમયમાં ટપાલવ્યવસ્થા હતી તેમાંથી ટેલિફોન, પેજર, મોબાઈલ ફોન, ફેક્સ જેવી સુવિધાઓ ટેક્નોલૉજીના માધ્યમથી વધવા લાગી અને તેના કારણે નવા-નવા ફેરફારો થવા લાગ્યા. વર્તમાન સમયમાં પણ જોઈએ તો સમાચારપત્રોમાં પણ ટેક્નોલૉજીનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો. પહેલાં પેપર છાપવા માટે અક્ષર ગોઠવવા પડતા હતા. હવે તેની જગ્યાએ કમ્પ્યૂટરની મદદથી ટાઇપ કરીને છાપવા માટે આપી શકાય છે. ટેલિફોનમાં પહેલાં નંબરો ગોળ-ગોળ ફેરવવા પડતા એની જગ્યાએ હવે સીધા નંબર દબાવીને આપણે બીજી વ્યક્તિનો સંપર્ક સાધી શકીએ છીએ. નવી શોધ વોકીટોકીની થઈ. તેનો ઉપયોગ પોલીસ વધુ પ્રમાણમાં કરે છે.

માનવી જેટલી ઝડપથી વિચારે છે તેટલી ઝડપથી તેનો પ્રચાર કે પ્રસાર કરી શકે છે. સંચાર-માધ્યમનાં સાધનો જેવાં કે ટીવી, રેડિયો, પ્રોજેક્ટર, કમ્પ્યૂટર, મોબાઈલ ફોન જેવાં સાધનો ટેક્નોલૉજીના માધ્યમથી આવ્યાં અને તેમાં રોજબરોજ ફેરફાર થતાં રહ્યા છે. હવે વ્યક્તિ એકબીજાને મોબાઈલ ફોન કે કમ્પ્યૂટર દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોઈ શકે છે અને વાતચીત પણ કરી શકે છે. આપણે લખેલા કાગળો ઈમેલ કે ફેક્સ દ્વારા તરત જ બીજી જગ્યાએ પહોંચાડી શકીએ છીએ. ટેક્નોલૉજીના ઉપયોગથી સંચાર-માધ્યમનો વિકાસ વધુ ને વધુ થયો છે.

ટેલિવિઝનના કાર્યક્રમમાં પણ ફેરફાર થવા લાગ્યા છે. કૃત્રિમ ઉપગ્રહ દ્વારા કૃષિક્ષેત્રની માહિતી ઝડપથી અને સચોટ મેળવી શકાય છે. સમાચારો, ફિલ્મો, સિરિયલો, શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો, જાહેરાતો આ ઉપરાંત પૂર, ભૂકંપ, વાવાઝોડું જેવી બાબતોની માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. વ્યક્તિ સંચાર-માધ્યમના સાધન તરીકે મોબાઇલ ફોનનો ઉપયોગ ફક્ત વાતચીત માટે જ નહિ પરંતુ સંદેશાની આપલે માટે પણ છે. સંદેશા માટે અનેક પ્રકારની સોશિયલ મીડિયા એપ અને માહિતીની શોધ કરવા માટે બ્રાઉઝરનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકારની એપ આવવાથી સમાજમાં અને શિક્ષણમાં અનેક પરિવર્તનો આવ્યાં છે.

લોકશાહીમાં સંચાર-માધ્યમ

દેશમાં બનતા બનાવોની માહિતી લોકો સુધી પહોંચાડવા માટે સંચાર-માધ્યમનું મહત્ત્વ વધી રહ્યું છે. લોકોના જીવન-ધોરણમાં પરિવર્તન લાવવા સરકાર લોકો માટે કેવાં કાર્યો કરે છે તેની જાણકારી આપી કે લઈ શકાય છે અને સામાન્ય લોકો સુધી સહેલાઈથી પહોંચાડી શકાય છે. સરકાર દ્વારા કરવામાં આવતા શિક્ષણ, આરોગ્ય, કૃષિ જેવાં કાર્યોની માહિતી સંચાર-માધ્યમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. સરકારે કરેલાં કાર્યો અને કામગીરીમાં રહેલી ક્ષતિઓને વિરોધ પક્ષ ઉજાગર કરે છે. સરકાર સંચાર-માધ્યમો ઉપર દેખરેખ પણ રાખે છે. રેડિયો અને ટીવી પર આવતા સમાચારોની સમાજ પર કેવી અસર થશે તે જુએ છે. સંચાર-માધ્યમો અને સોશિયલ મીડિયા સાચી માહિતી જ રજૂ કરે છે કે કેમ ? તે દરેક નાગરિકે ચકાસવું જોઈએ.

સંચાર-માધ્યમનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ

આપણે સંચાર-માધ્યમનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કરવો જોઈએ. પ્રદૂષણ, પાણી-સમસ્યા, ગરીબી, બાળમજૂરી, મહિલાઓ પરના અત્યાચારો જેવી ઘટનાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા વિષય ઉપર વધુમાં વધુ ચર્ચા થવી જોઈએ. તેના માટે ટેલિવિઝન, રેડિયો, સમાચારપત્રો વગેરે માધ્યમોનો વિશેષ ઉપયોગ થવો જોઈએ. ક્યારેક આપણે આવા વિષય ઉપર એકબીજા ઉપર આક્ષેપબાજી થતી હોય તેવા દ્રશ્ય પણ ટેલિવિઝન ઉપર જોવા મળે છે જેની સમાજ પર વિપરીત અસર થાય છે. મોબાઇલ ફોન પર મહિલાઓ, બાળકો, વૃદ્ધ કે ગરીબ ઉપર અત્યાચાર થતાં હોય તેવા વિડિયો ન મૂકવા જોઈએ. અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓએ મોબાઇલ ફોનનો ઉપયોગ વાતચીત પૂરતો જ કરવો જોઈએ. તેમાં આવતી ગેમ, ઇન્ટરનેટનો વપરાશ ઓછો અને વિવેકપૂર્ણ જ કરવો. મોબાઇલ ફોનના પ્રકાશને કારણે આંખને નુકસાન થાય છે તથા સમય અને શિક્ષણ પર વિપરીત અસર થાય છે. જેથી તેનો ઉપયોગ ઓછો કરવો જોઈએ.

આમ, આપણા રોજિંદા જીવનમાં સંચાર-માધ્યમોનું સ્થાન મહત્ત્વનું રહ્યું છે. પરંતુ તેનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ થાય એ ખૂબ જ જરૂરી છે.

જાહેરાત

આજના સમયમાં જાહેરાતનું મહત્ત્વ વધારે જોવા મળે છે. આપણે ત્યાં તહેવારો આવે ત્યારે વિક્રેતાઓ ગ્રાહકને આકર્ષવા માટે અવનવી સ્કીમ રાખે છે. જેમકે, 50 ટકા ફી, વૉશિંગ મશીન સાથે 500 રૂપિયા ગિફ્ટ વાઉચર ફી, 1 રૂપિયામાં રેફ્રિજરેટર વસાવો, એક જોડી કપડાં સાથે એક જોડી ફ્રી, ગેરેંટેડ ગિફ્ટ વગેરે મળે છે. આમ કરવા પાછળનું કારણ જોઈએ તો વ્યવસાયમાં હરીફાઈ છે.

જાણવા જેવું

જાહેરાતની શરૂઆત

- ઇજિપ્ત અને મધ્યયુગીન લોકો ચિત્ર દ્વારા જાહેરાત કરતા.
- જૂન, 1936માં ફ્રેંચ અખબારે પ્રથમ વખત વિક્રેતા પાસેથી નાણાં લઈને જાહેરાત છાપવાની શરૂઆત કરી હતી.
- ઈ. સ. 1920થી રેડિયો પર જાહેરાતની શરૂઆત થઈ.
- ઈ. સ. 1920થી રેડિયો પર આ ગીતના પ્રયોજક જે-તે કંપની કે સંસ્થા છે તેમ જાહેરાત કરવામાં આવતી.

જાહેરાતનાં માધ્યમો

વેપારીઓ, પેઢીઓ, સંસ્થાઓ, શાળાઓ પોતાના દ્વારા કરવામાં આવેલ કાર્યોને બજારમાં કે વ્યવસાયના ક્ષેત્ર સુધી પહોંચાડવામાં જાહેરાતનો બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરે છે. તમે ટીવી જોતાં હશો ત્યારે ચેનલમાં આવતા પ્રોગ્રામની

વચ્ચે જાહેરાત આવે છે. ખરું ને ? ભીંતચિત્રો, રેડિયો, સિનેમા, ટેલિવિઝન, બેનર, મોબાઈલ ફોન, ટેલિફોન, પત્રિકા, ખરીદીના થેલા, બસસ્ટૅન્ડના બાંકડા, મૅગેઝિન, અખબારો, બસ કે ટ્રેનની સાઈડ ઉપર સંગીતનાં સાધનો, લાઇટબિલ, વેરાબિલ વગેરે જાહેરાતોનાં માધ્યમો છે.

પ્રવૃત્તિ

જાહેરાત સાથે કેવા પ્રકારની વ્યક્તિઓ સંકળાયેલી છે ? તેની યાદી બનાવો.

જાહેરાતના ફાયદા–ગેરફાયદા

વિક્રેતાએ માલનું વેચાણ વધારવું હોય તો જાહેરાત કરવી પડતી હોય છે.

ફાયદાઓ :

- વસ્તુ પર છાપવામાં આવેલ કિંમતને જાણી શકાય છે.
- વસ્તુની સામાન્ય માહિતી વ્યક્તિ સુધી સારી રીતે પહોંચાડી શકાય છે.

ગેરફાયદાઓ :

- જાહેરાત પાછળ નાણાંનો ખૂબ જ ખર્ચ થતો હોય છે અને તેનું ભારણ ગ્રાહકને ભોગવવું પડતું હોય છે.
- જાહેરાત કરનાર વ્યક્તિ જે વસ્તુનો પ્રચાર કરે છે, તે વસ્તુ કદાચ પોતે વાપરતા ન હોય એવું પણ બને છે.
- જાહેરાતના આધારે ખરીદી કરવામાં આપણે ક્યારેક છેતરાઈ પણ જઈએ છીએ.
- ટીવી પર દર્શાવવામાં આવતી જાહેરાત જોઈને ક્યારેક આપણે મનમાં ક્ષોભ અનુભવીએ છીએ. કારણ કે દરેક વસ્તુ આપણે ખરીદી શકતા નથી. બાળકો કે વડીલોને અપાવી શકતાં નથી એવો અનુભવ થાય છે.
- દેખાદેખીનું ચલણ વધી જાય છે.

જાહેરાતથી સાવધાન

- ખોટી કે લોભામણી જાહેરાતથી સાવધાન રહેવું જોઈએ.
- ચિત્ર કે પોસ્ટર અથવા વિડિયો દ્વારા દર્શાવવામાં આવતી વસ્તુની ચકાસણી કરી ખરીદી કરવાનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ.
- સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક કે ધાર્મિક બાબતોને નિષેધાત્મક અસર કરતી હોય તેવી જાહેરાતોને પ્રોત્સાહન આપવું નહિ અને તે પ્રત્યે સરકારનું ધ્યાન દોરવું જોઈએ.

જાહેરાતનાં સામાજિક મૂલ્યો

આજે જાહેરાત સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક જીવનનો મુખ્ય ભાગ બની ગઈ છે. આપણે જે જાહેરાત જોઈએ છીએ તેની ચર્ચા સમાજમાં કરવામાં આવતી હોય છે. સરકાર દ્વારા સમાજના ઉત્થાન માટે જાહેરાતો કરવામાં આવે છે જેમકે બાળલગ્ન ન કરવાં, આરોગ્ય, વસતિ-નિયંત્રણ, દીકરીને શિક્ષણ આપો, બાળકોને કુપોષણથી બચાવો વગેરે જાહેરાતો દ્વારા એનો વિશેષ ફેલાવો કરીને સામાજિક જાગૃતિ લાવી શકાય છે.

જાહેરાત અને લોકશાહી

લોકશાહી રાષ્ટ્રોમાં ઘણું કરીને સંચાર-માધ્યમો સ્વતંત્રતા ધરાવે છે. લોકશાહીને મજબૂત કરવા અને ટકાવવા સમૂહ માધ્યમો દ્વારા પ્રસારિત થતી જાહેરાતો મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. જેમકે,

- લોકશાહીમાં લોકકલ્યાણ કેન્દ્રસ્થાને છે. જાહેરાતો દ્વારા સરકાર લોકકલ્યાણની યોજનાઓનો ખ્યાલ લોકો સુધી પહોંચાડે છે.
- લોકોપયોગી સામાજિક, આર્થિક, સાંસ્કૃતિક કે અન્ય બાબતોની માહિતી જાહેરાતનાં માધ્યમો દ્વારા સરકાર લોકો સુધી પહોંચાડે છે.
- શિક્ષણનો પ્રચાર અને પ્રસાર, કુરિવાજો, અંધવિશ્વાસ, બાળલગ્નની પ્રથા, ખોટી માન્યતાઓનું ખંડન લોકશાહીમાં જાહેરાતનાં માધ્યમોથી થાય છે. જેથી લોકશાહી પરિપક્વ બને છે.
- લોકશાહીમાં સરકાર સાંસદો, મંત્રીઓ, ધારાસભ્યો વગેરે દ્વારા અપાતી સેવાઓનો પ્રસાર જાહેરાત દ્વારા કરે છે.

- સરકાર દ્વારા આરોગ્યવિષયક, જળ બચાવો, બેટી બચાવો, બેટી પઢાઓ, સ્વચ્છતા અભિયાન વગેરે લોકશાહી પોષક પરિબળોને જાહેરાતના માધ્યમ દ્વારા ઉજાગર કરે છે.
- લોકશાહીનાં તત્ત્વો જેવા કે સમાનતા, સ્વતંત્રતા, બંધુત્વ અને એકતાના ખ્યાલો સમૂહ માધ્યમ દ્વારા અપાતી જાહેરાતો મારફતે દૃઢ થાય છે જેનાથી લોકશાહી વધારે સબળી બને છે.
- સરકાર લોકોને મતદાનની સમગ્ર પ્રક્રિયાની સમજ જાહેરાતો દ્વારા આપે છે.
- સરકારે પોતાના કાર્યકાળ દરમિયાન કરેલાં લોકોપયોગી કાર્યોને જાહેરાતના માધ્યમથી લોકો સુધી પહોંચાડીને ફરી વાર સત્તા પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કરે છે.

આમ, સંચાર-માધ્યમો અને જાહેરાતો સમાજમાં મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. જેના દ્વારા વ્યક્તિના જીવનમાં મહત્ત્વના સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક, રાજનૈતિક અને વૈયક્તિક જીવનમાં પરિવર્તન થતું જોવા મળે છે.

સ્વાધ્યાય

G3I8N2

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) મિત્રને શુભેચ્છા આપવા ..... કાર્ડનો ઉપયોગ થાય છે.
(2) ભારતમાં ટેલિગ્રામની શરૂઆત ..... વર્ષમાં થઈ હતી.
(3) રેડિયો ..... પ્રકારનું માધ્યમ છે.
(4) મનોરંજન માટેનું લોકપ્રિય દૃશ્ય-શ્રાવ્ય સાધન ..... છે.
(5) પૃથ્વીના પેટાળમાં રહેલાં ખનીજોની માહિતી મેળવવા ..... ખૂબ જ ઉપયોગી માધ્યમ છે.

2. નીચેનાં વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો :

(1) રક્ષાબંધનની રાખડી આંતરદેશીય પત્ર દ્વારા મોકલી શકાય છે.
(2) ખોરાક માનવીની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે.
(3) વોકીટોકીનો ઉપયોગ પોલીસ કરે છે.
(4) જાહેરાતમાં આવતી બધી જ વસ્તુઓ ગુણવત્તાવાળી હોય છે.
(5) મોબાઈલ ફોન સંચાર-માધ્યમનું ઉત્તમ સાધન છે.

3. નીચેના પ્રશ્નોનાં એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) પોસ્ટઑફિસ દ્વારા પૈસા કેવી રીતે મોકલી શકાય ?
(2) જાહેરાત પ્રસારણ માટેનાં કોઈ પણ બે માધ્યમો જણાવો.
(3) સંચાર-માધ્યમ એટલે શું ?
(4) જાહેરાતના બે ફાયદાઓ જણાવો.
(5) સરકાર સામાજિક જાગૃતિ માટે કઈ-કઈ જાહેરાતો કરે છે ?

4. ટૂંક નોંધ લખો :

(1) જાહેરાતના ગેરફાયદા
(2) કૃત્રિમ ઉપગ્રહનો ઉપયોગ
(3) મોબાઈલ ફોન દ્વારા પ્રાપ્ત થતી સુવિધાઓ

5. નીચેના પ્રશ્નોનાં બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) લોકશાહીમાં સંચાર-માધ્યમો કેમ ઉપયોગી છે ?
(2) સંચાર-માધ્યમોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો ?
(3) સિનેમાંથી જાગૃતિ આવે છે. સમજાવો.
(4) ટીવીના ફાયદાઓ જણાવો.

19 બજાર

H3F3Z3

તમે પેન, નોટબુક, પુસ્તકોની ખરીદી કરવા માટે દુકાને જતાં હશો. તમારા ઘર માટે પણ ચીજવસ્તુઓની ખરીદી કરવામાં આવતી હશે. તમને થતું હશે કે આ બધી ચીજવસ્તુઓ કોણ બનાવતું હશે ? કઈ રીતે આ વસ્તુઓ દુકાનો સુધી પહોંચતી હશે ? આ ચીજવસ્તુઓ ખરીદનાર કોણ હશે ? આ ચીજવસ્તુઓ વેચનાર કોણ હશે ? ચાલો મિત્રો, આજે આપણે આ અંગે અભ્યાસ કરીએ.

બજાર

ચીજવસ્તુઓનું વેચાણ કરતી દુકાનો જ્યાં હોય તે સ્થળ એટલે બજાર. બજાર એટલે જ્યાં ખરીદનાર અને વેચનાર ભેગા થતાં હોય એવું સ્થળ. બજારમાં અનેક ચીજવસ્તુઓ વેચાતી હોય છે. જેમકે શાકભાજી, ફળ, સાબુ, દંતમંજન, મસાલા, બ્રેડ, બિસ્કિટ, અનાજ, દાળ, ચોખા, કપડાં, પુસ્તકો, નોટબુક, પેન, પેન્સિલ, બૂટ-મોજાં, મોબાઇલ ફોન, સાઇકલ, ટીવી, ફ્રિજ વગેરે યાદી બનાવીએ તો કેટલીયે લાંબી યાદી તૈયાર થાય. આવી અનેક ચીજવસ્તુઓ આપણે બજારમાં જઈને ખરીદીએ છીએ.

બજારના પ્રકાર

Q4M8V1

આપણે રોજબરોજની ચીજવસ્તુઓની ખરીદી અલગ-અલગ બજારમાંથી કરીએ છીએ. જેમકે, આપણી આસપાસની મહોલ્લા બજાર, સાપ્તાહિક બજાર કે ગુજરી બજાર, મોટાં-મોટાં શૉપિંગ કૉમ્પ્લેક્સ અને શૉપિંગ મોલ, નિયંત્રિત બજાર અને ઑનલાઇન બજાર.

મહોલ્લા બજાર : આપણે આપણા રોજિંદા ઉપયોગની વસ્તુઓ આપણી આસપાસની દુકાનોમાંથી ખરીદીએ છીએ. જેમકે ડેરીમાંથી દૂધ, દહીં, છાશ, કરિયાણાની દુકાનેથી તેલ-મસાલા અને ગૃહ-વપરાશની ચીજવસ્તુઓ, સ્ટેશનરીની દુકાનેથી પેન, પેન્સિલ, નોટબુક, પુસ્તકો વગેરે અને દવાની દુકાનેથી દવાઓની ખરીદી કરીએ છીએ. તેમજ રસ્તાની આજુબાજુએ નાની દુકાન કે રેંકડીઓમાંથી ફળ, શાકભાજી કે વાર-તહેવારે રમકડાં, પતંગ કે અન્ય વસ્તુઓ ખરીદીએ છીએ.

મહોલ્લા બજાર

- આ દુકાનો આપણા ઘરની આજુબાજુમાં જ હોય છે.
- આપણી જરૂરિયાતના સમયે દિવસ દરમિયાન ગમે ત્યારે ખરીદી કરી શકીએ છીએ.
- આ દુકાનદાર તેમના નિયમિત ગ્રાહકોને ઉધારથી પણ વેચાણ કરે છે.

ગુજરી કે સાપ્તાહિક બજાર : સાપ્તાહિક બજાર કોઈ એક નિશ્ચિત દિવસે જ ભરાતી હોય છે એટલે એને સાપ્તાહિક બજાર કહે છે. કેટલાક વિસ્તારોમાં તેને 'હાટ' કહેવાય છે. ઉદાહરણ : દર શનિવારે આ બજાર ભરાતી હોય તો શનિવારી બજાર. વેપારીઓ દિવસ દરમિયાન તેની વેચાણની ચીજવસ્તુઓ લાવે છે અને સાંજ સુધીમાં દુકાન સંકેલીને જતા રહે છે. બીજા દિવસે કોઈ બીજી જગ્યાએ જઈને ત્યાં દુકાન લગાવે છે. દેશભરમાં અનેક જગ્યાએ આવાં હજારો બજાર લાગે છે. જેમાં લોકો પોતાની રોજબરોજની ચીજવસ્તુઓ ખરીદે છે.

સાપ્તાહિક બજાર

- જરૂરિયાતની ઘણી વસ્તુઓ એક જ જગ્યાએથી મળી રહે છે.
- નાના વેપારીઓ તેમજ કારીગરોને રોજગાર મળી રહે છે.
- વેપારીને દુકાનનું ભાડું, વીજળી, વેરો, કર્મચારીનો પગાર વગેરે ખર્ચ થતો ન હોવાથી ચીજવસ્તુઓ સસ્તા ભાવે વેચી શકે છે.

શૉપિંગ કૉમ્પ્લેક્સ અને મોલ

આપણી આસપાસની દુકાનો અને સાપ્તાહિક બજારો સિવાય મોટાં શહેરોમાં બીજાં બજારો પણ હોય છે. એક જ બિલ્ડિંગમાં એકસાથે કેટલીયે અલગ-અલગ પ્રકારની દુકાનો હોય છે જેને શૉપિંગ કૉમ્પ્લેક્સ કહે છે. જેમાં આપણને નાની-મોટી કંપનીની બ્રાન્ડેડ અને બ્રાંડ વિનાની વસ્તુઓ મળી જાય છે. મોટી કંપનીઓ જાહેરખબરો દ્વારા ઊંચી ગુણવત્તાની જાહેરાતો કરીને આ બ્રાન્ડેડ વસ્તુઓ ઊંચા ભાવે આવા મોટા શોરૂમોમાં વેચતી હોય છે. જેની કિંમતો વધુ હોવાથી અમુક લોકો જ આવી વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે.

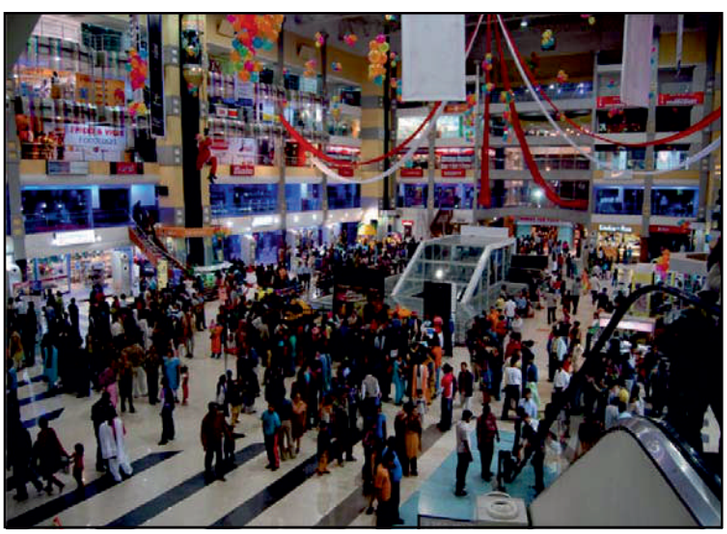

શૉપિંગ મોલ

- ગ્રાહકને કેન્દ્રમાં રાખીને દુકાનો સજાવવામાં આવે છે.
- વિવિધ બ્રાન્ડની અનેક વસ્તુઓ એકસાથે વેચાતી હોય છે. જેથી ગ્રાહકને પસંદગીની તક રહે છે.
- વાતાનુકૂલિત મોલમાં ગ્રાહક પોતાનો પૂરતો સમય આપીને વિશેષ છૂટ મળતી હોય તેવી વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે.
- ગ્રાહકને વસ્તુની છાપેલ કિંમત પર વિશેષ વળતર આપવામાં આવે છે.
- ગ્રાહક કાઉન્ટર પર રોકડ, ક્રેડિટ કાર્ડ કે ડેબિટ કાર્ડ નેટ બૅંકિંગથી ચૂકવણું કરી શકે તેવી વ્યવસ્થા હોય છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા નિવાસસ્થાન નજીક ભરાતા સાપ્તાહિક બજારની મુલાકાત લો. જાણકારી મેળવો.
- તમારા નજીકના શહેરમાં શૉપિંગ કૉમ્પ્લેક્સ-શૉપિંગ મોલની મુલાકાત લઈ તેની વિશેષતાઓ મૂલવો.

નિયંત્રિત બજાર (માર્કેટિંગ યાર્ડ) (APMC)

કૃષિની સફળતામાં સારું ઉત્પાદન મેળવવા ઉપરાંત સારી બજાર-વ્યવસ્થા હોવી પણ એટલી જ જરૂરી છે. આઝાદી પછીના તબક્કામાં ખેત-ઉત્પાદનના વેચાણની ચોક્કસ વ્યવસ્થા ન હોવાને લીધે ખેડૂતોનું શોષણ થતું હતું. તે રોકવા માટે સરકારે નિયંત્રિત બજાર એટલે કે માર્કેટિંગ યાર્ડ(ખેતીવાડી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિ)ની વ્યવસ્થા કરી. ખેડૂત પાક-વેચાણમાં ગેરરીતિઓના ભોગ ન બને અને તેમના ખેત-ઉત્પાદનના વાજબી ભાવો ઊપજે અને તે રીતે તેઓ આર્થિક સમૃદ્ધ બને તે માટે ગુજરાતના વિવિધ તાલુકા મથકે ખેતીવાડી ઉત્પન્ન બજાર સમિતિઓની સ્થાપના કરવામાં આવેલ છે. જેમાં,

માર્કેટિંગ યાર્ડ

- ખેડૂતોની ખેતપેદાશોનું જાહેર હરાજીથી વેચાણ કરવામાં આવે છે.
- વેપારીઓનું નૈતિક ધોરણ જળવાય છે.
- ભાવનિર્ધારણમાં પારદર્શિતા વધે છે.
- ખેડૂતોને તેના ખેત-ઉત્પાદનના વધુ સારા ભાવ મળી શકે છે.
- વેપારીઓને ચોખ્ખો અને સારો માલ એક જ જગ્યાએથી પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહે છે.
- વિવિધ સેવાઓ જેવી કે બૅંકિંગ, ધિરાણ, વીમો, ગોદામ, અન્ય સુવિધાઓનું નિર્માણ વગેરેની અમલવારી અસરકારક રીતે થાય છે.
- રેડિયો, વર્તમાનપત્ર, ટીવી તથા ઑનલાઈન મોબાઈલ ફોન પર ખેડૂતોને ખેતપેદાશના દૈનિક બજારભાવ મળી રહે છે.
- ખેડૂતને માર્કેટિંગ યાર્ડમાં રાત્રિરોકાણ - નિવાસની સુવિધા, તેના પાકને સંગ્રહ કરવા ગોડાઉન વગેરેની સગવડ મળે છે.

ઑનલાઈન બજાર

હવેના સમયમાં ઑનલાઈન શૉપિંગનું પ્રમાણ વધી રહ્યું છે. બજારમાં ગયા વિના જ આપણા કમ્પ્યૂટર, મોબાઈલ ફોન કે ટી.વી. પરથી ડિજિટલ પેમેન્ટ કરીને સીધી જ ખરીદી કરી શકીએ છીએ. ઑનલાઈન શૉપિંગ માટે અનેક કંપનીઓ ગ્રાહકોને સીધું જ વેચાણ કરતી હોવાથી વધુ વળતર આપીને બજાર કરતાં સસ્તા દરે વસ્તુઓ વેચી શકે છે. ગ્રાહકના ઘર સુધી ચીજવસ્તુઓ સીધી જ પહોંચી જાય છે. જેના લીધે તેનો

ઑનલાઈન શૉપિંગ

ઉપયોગ વધુ ને વધુ થઈ રહ્યો છે. તમે પણ ઑનલાઈન ખરીદી કરી જ હશે. આમ, હવે બજાર આપણા ઘરમાં કે આપણા હાથમાં આવી ગયું છે એમ કહી શકાય. ઑનલાઈન ખરીદીમાં સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે, અન્યથા છેતરપિંડીનો ભય રહે છે.

બજારની આજુબાજુ

આપણે ચીજવસ્તુઓ ખરીદવા જઈએ છીએ એવા વિવિધ પ્રકારનાં બજાર વિશે અભ્યાસ કર્યો. તમને થતું હશે કે આ બધા દુકાનદારો તેમની દુકાનો માટેનો માલસામાન ક્યાંથી ખરીદતા હશે ? ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન કારખાનાં, ગૃહઉદ્યોગો, ઘરો અને ખેતરોમાં થાય છે પરંતુ આપણે સીધા જ કારખાનાં કે ખેતરમાંથી ચીજવસ્તુઓ ખરીદતા નથી.

જે વેપારી મોટા પ્રમાણમાં ખેતર અને કારખાનાં કે ઘરોમાં ઉત્પાદિત થતો માલસામાન ખરીદે છે તેમને જથ્થાબંધ વેપારી કહે છે. તેઓ આ માલસામાન નાના વેપારીઓ કે દુકાનદારોને વેચે છે. આમ, આ ખરીદી અને વેચાણ કરનાર બંને વેપારી જ હોય છે. આપણે જે દુકાનદાર કે વેપારી પાસેથી વસ્તુઓ ખરીદીએ છીએ તેને છૂટક વેપારી કહે છે.

મોટરકારમાં વપરાતા વિવિધ ભાગ નાનાં-નાનાં કારખાનાંમાં બનતા હોય છે. કારની કંપનીઓ તેને ખરીદીને તે ભાગોને જોડીને કાર બનાવે છે, તેની બનાવેલ મોટરકાર આપણે શો-રૂમમાંથી ખરીદતાં હોઈએ છીએ. આમ, આપણી આસપાસ અનેક ચીજવસ્તુઓ બનાવીને તેનું ખરીદ-વેચાણ થતું હોય છે, જેનાથી આપણે અજાણ હોઈએ છીએ.

પ્રવૃત્તિ

ઑનલાઈન શૉપિંગની પ્રક્રિયા શિક્ષક કે તમારા ઘરના સભ્ય પાસેથી જાણો.

બજારમાં સમાનતા

આપણે આપણી આસપાસનાં બજાર વિશે જાણ્યું. કારખાનાં કે ખેતરમાં ઉત્પાદિત થયેલ માલસામાન વેચનાર અને છેલ્લે એનો ખરીદનાર ગ્રાહક વચ્ચે બધા વેપારીઓ છે. આપણે ગુજરી બજારથી મોલ સુધીની દુકાનો અને દુકાનદારોની માહિતી મેળવી. આ બંને દુકાનદારો વચ્ચે એક મોટો ફરક છે. એક થોડા પૈસાથી છૂટક વેપાર કરનાર નાનો દુકાનદાર છે અને બીજો તેના મોલ કે કૉમ્પ્લેક્સમાં વધુ નાણાં રોકનાર મોટો દુકાનદાર છે. નાનો દુકાનદાર ખૂબ ઓછું વળતર મેળવી શકે છે. જ્યારે મોટો દુકાનદાર વધુ નફો મેળવે છે. તેવી જ રીતે ખરીદનાર વર્ગમાં પણ વિવિધતા છે. એવા ઘણા લોકો છે કે જેઓ સસ્તામાં મળતો માલસામાન પણ ખરીદી શકતા નથી. જ્યારે ઘણા એવા પણ લોકો છે જે મોંઘી વસ્તુઓની ખરીદી કરતા જોવા મળે છે. આમ, આપણી આર્થિક સ્થિતિના આધારે આપણે કયા બજારના ખરીદનાર કે વેચનાર બનીશું તે નક્કી થતું હોય છે.

ગ્રાહક તરીકે આપણે આપણી આસપાસ ક્યારેક મોટી ઉંમરની વ્યક્તિઓને નાની-મોટી ચીજવસ્તુ વેચતાં જોઈએ છીએ. આવાં વૃદ્ધ પુરુષ કે મહિલાની ઉંમર આરામ કરવાની હોવા છતાં તેઓ ગરીબી કે મજબૂરીને કારણે રસ્તાની આજુબાજુ વસ્તુઓનું વેચાણ કરતાં જોવા મળે છે. આવા સમયે આપણે દુકાન કે મોલમાંથી વસ્તુ ખરીદવાને બદલે આવી જરૂરિયાતવાળી વ્યક્તિ પાસેથી વસ્તુ ખરીદીને તેને મદદરૂપ બનવાની જરૂર છે.

બજારમાં ગ્રાહક

'ગ્રાહક એટલે નાણાં આપી બદલામાં ચીજવસ્તુ કે સેવા મેળવનાર વ્યક્તિ.' આજે દરેક વ્યક્તિ કોઈ ને કોઈ રીતે ગ્રાહક છે. ઉદાહરણ તરીકે તમે સાબુ, તેલ, બિસ્કિટ, અનાજ કે અન્ય વસ્તુ ખરીદી અથવા મોબાઈલ ફોન રીચાર્જ, વીમો, ટ્રેનટિકિટ બુકિંગ વગેરે સેવા મેળવો તે તમામ ગ્રાહકની વ્યાખ્યામાં

આવે છે. વિશ્વમાં સૌથી વધુ ગ્રાહકો ભારતમાં છે. ભારત દુનિયાનું સૌથી મોટું બજાર ગણાય છે. ગ્રાહક પોતાની જીવન જરૂરિયાતની અને મોજશોખની વસ્તુઓ બજારમાંથી ખરીદે છે. ગ્રાહક તરીકે તેને વસ્તુની ગુણવત્તા, કિંમત, વસ્તુની પસંદગી અને નાણાંનું પૂરેપુરું વળતર મેળવવાનો અધિકાર છે.

ISI | હૉલમાર્ક | વૂલમાર્ક | એગમાર્ક | એફ. એસ. એસ. એ. આઇ. | શાકાહારી | માંસાહારી

પ્રમાણિત ચીજવસ્તુની નિશાની (લોગો)

ગ્રાહકને સારી ગુણવત્તાની વસ્તુ મળી રહે તે માટે સરકારે વિવિધ વસ્તુઓના માપદંડ નક્કી કરેલ છે. ખાસ પ્રકારના માર્કા (નિશાની)વાળી વસ્તુઓનું વેચાણ કરવામાં આવે છે. ઘર-વપરાશની અને વીજળીથી ચાલતી વસ્તુઓ માટે 'આઇ.એસ.આઇ.-ISI', સોના-ચાંદી માટે 'હૉલમાર્ક', ઊનની બનાવટો માટે 'વૂલમાર્ક', ખાદ્યપદાર્થ માટે 'એગમાર્ક' તથા 'એફ.એસ.એસ.એ.આઇ.-FSSAI' વગેરે નિશાનીઓ લગાવવામાં આવે છે. જેના આધારે ગ્રાહક સારી ગુણવત્તાની વસ્તુ ખરીદી શકે છે. એવી જ રીતે શાકાહારી ખાદ્યસામગ્રી પર નિશાની અને માંસાહારી ખાદ્યસામગ્રી પર નિશાની કરવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- તમારા ઘરમાં વપરાશમાં લેવાતી ઇલેક્ટ્રૉનિક્સ ચીજવસ્તુઓ આઇ.એસ.આઇ. માર્કાવાળી છે કે કેમ ? તેની ચકાસણી કરો.
- તમે રોજબરોજ વપરાશમાં લેતાં હોવ તેવી ખાદ્યચીજોની પ્રમાણિત કરતી નિશાનીનાં રેપર એકઠાં કરી પોથી તૈયાર કરો.

ગ્રાહકનો હક અને ફરજ

બજારમાં સમાન લક્ષણોવાળી અનેક બ્રાન્ડની અસંખ્ય વસ્તુઓ મળે છે. ગ્રાહકને તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન કે માહિતી હોતી નથી. ઉત્પાદક અને ગ્રાહક વચ્ચે અનેક વચેટિયાઓ હોવાથી ગ્રાહકનું શોષણ થવા લાગ્યું છે. ગ્રાહકોને છેતરપિંડીથી બચાવવા માટે ગ્રાહક સુરક્ષાનો કાયદો અમલમાં છે. ગ્રાહક વર્તમાન બજાર-વ્યવસ્થાને લીધે વસ્તુની ગુણવત્તા, જથ્થો, કિંમત અને સેવા એમ દરેક બાબતે છેતરામણીનો ભોગ બનતો હોય છે. ગ્રાહકો ચીજ કે સેવા અંગેના પોતાના અધિકાર મેળવી શકે એવા ઉદ્દેશ સાથે ભારત સરકાર દ્વારા સંસદમાં કાયદો પસાર કરીને 'ગ્રાહક સુરક્ષા અધિનિયમ-1986' બનાવવામાં આવ્યો છે. આ કાયદા મુજબ ગ્રાહકોને નીચે મુજબના છ અધિકારો (હક) મળેલ છે :

- **સલામતીનો અધિકાર :** વ્યક્તિના જીવન તથા સ્વાસ્થ્ય માટે નુકસાનકારક ઉત્પાદનો અને સેવાઓ અંગે સંપૂર્ણ સુરક્ષાનો અધિકાર અર્થાત્ તમે કોઈ ચીજવસ્તુ કે સેવા ખરીદો છો, તો તેનો વપરાશ કર્યા પછી લાંબા ગાળે પણ તમારા સ્વાસ્થ્ય કે જીવનને કોઈ નુકસાન થાય તો તમે ગ્રાહક સુરક્ષા કાયદા મુજબ ફરિયાદ કરી શકો છો.
- **માહિતી મેળવવાનો અધિકાર :** ચીજવસ્તુ કે સેવા ખરીદતી વખતે વસ્તુની પસંદગી કરવા માટે વસ્તુસંબંધી જરૂરી તમામ જાણકારી મેળવવી તે ગ્રાહકનો અધિકાર છે.
- **પસંદગી કરવાનો અધિકાર :** વિવિધ પ્રકારની અનેક વસ્તુઓમાંથી ગ્રાહકને પોતાને અનુકૂળ આવતી વસ્તુ પસંદ કરવાનો અધિકાર છે.
- **રજૂઆત કરવાનો અધિકાર :** ગ્રાહકના હકો અને હિતોના રક્ષણ માટે ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળમાં તેની યોગ્ય રજૂઆત કરવાનો અધિકાર છે.
- **ફરિયાદ નિવારણનો અધિકાર :** ખામીયુક્ત માલ, ક્ષતિયુક્ત સેવા કે છેતરામણીની રજૂઆતથી ઉપભોક્તાને થયેલ નુકસાનનું વળતર મેળવવાનો અધિકાર છે.
- **ગ્રાહકશિક્ષણ મેળવવાનો અધિકાર :** આ અધિકારથી જીવનભર માહિતીસભર ગ્રાહક બનવા માટે તમામ જાણકારી અને જ્ઞાન મેળવવાનો અધિકાર મળેલ છે.

ગ્રાહકની ફરજ

ગ્રાહકશિક્ષણથી ગ્રાહક છેતરપિંડીથી બચી શકે છે. ખરીદી કરતી વખતે કેટલીક બાબતો અંગે સાવચેતી રાખવાની પણ ગ્રાહકની ફરજ બને છે, જે નીચે મુજબ છે :

જાગો ગ્રાહકનો લોગો

- કોઈ પણ વસ્તુની ખરીદીના સમયે જી.એસ.ટી.વાળા બિલનો ચોક્કસ આગ્રહ રાખી તે મેળવવું અને યોગ્ય સમય સુધી સાચવી રાખવું.
- મોટી ખરીદીમાં તથા ખાસ કરીને ઈલેક્ટ્રૉનિક્સ વસ્તુઓ 'આઈ.એસ.આઈ.' માર્કાની જ ખરીદવી. દુકાનદારના સહીસિક્કા કરેલા ગેરન્ટી કાર્ડ, વૉરંટી કાર્ડ, ફ્રી સર્વિસ કૂપન વગેરે ધ્યાનમાં રાખીને ખાસ મેળવી લેવા અને તે સાચવવાં.
- સોના-ચાંદી જેવી ખરીદીમાં 'હૉલમાર્ક' વાળા દાગીના જ ખરીદવા. કોઈ પણ પ્રકારના ટૅક્સ બચાવવાની વેપારીની વાતોમાં આવ્યા વિના હંમેશા પાકા બિલનો આગ્રહ રાખવો. બિલમાં શુદ્ધતા, કિંમત, ઘડાઈ વગેરે તમામ વિગત સ્પષ્ટ અને અલગ લખાયેલી છે કે નહિ તેની ચોકસાઈ કરવી.
- ખાદ્યપદાર્થો 'એગમાર્ક' 'fssai' લોગોવાળા જ ખરીદવા. તેનું પૅકિંગ, કંપની, બ્રાન્ડ નેમ, બેચનો નંબર, ઉત્પાદનની તારીખ, એક્સપાયરી ડેટ, ઈનગ્રેડિયન્ટ (સમાવિષ્ટ ઘટકો) વગેરે તમામ વિગતોની ખરાઈ કરવી અને ભેળસેળના કિસ્સામાં અચૂકપણે ફરિયાદ કરવી.
- દવાઓની પ્રિસ્ક્રિપ્શન સાથે ખરાઈ કરી લેવી. ઉત્પાદનની તારીખ અને એક્સપાયરી ડેટ વગેરે તપાસી લેવા. જેનરિક દવાઓ મળતી હોય તો પહેલાં એ જ ખરીદવાનો આગ્રહ રાખવો.
- કપડાંમાં કાપડ, કલર, સિલાઈ, જરી, ભરત, માપ-સાઈઝ વગેરે ચેક કરી ખરીદી કરવી.
- પેટ્રોલ કે સી.એન.જી. પંપ પર મીટર ઝીરો થયા પછી જ વાહનમાં ઈંધણ ભરવું, ગૅસ-વિતરણમાં બાટલાનું વજન અને સલામતી બાબતની ચકાસણી કરવી.

- શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં સલામતીની વ્યવસ્થા, શિક્ષકોની લાયકાતની વિગતો અને ફી ભર્યાની રસીદ મેળવી લેવી.
- જીવનવીમા પૉલિસી કે વાહનવીમાના સંજોગોમાં પૉલિસીની શરતો સમજી અસલ પૉલિસીનો દસ્તાવેજ અચૂક મેળવી લેવો.
- બિનજરૂરી અને ખોટી ખરીદીથી બચવું. સેલ, ભેટકૂપન, ઈનામી યોજના વગેરે લોભામણી જાહેરાતોથી છેતરાવું નહિ અને છેતરાયા હોય તો વર્તમાનપત્રો દ્વારા તેની જાણકારી અન્યને આપવાથી બીજા લોકો છેતરાતા અટકશે.

આટલું જાણો

ભારત સરકારમાં 15મી માર્ચના રોજ 'વિશ્વ ગ્રાહક દિન' તથા 24મી ડિસેમ્બર 'રાષ્ટ્રીય ગ્રાહક અધિકાર દિન' તરીકે ઊજવવાનું નક્કી કરેલ છે. ગ્રાહકોની ફરિયાદનું ઝડપી અને બિનખર્ચાળ નિવારણ કરવા દરેક જિલ્લા, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળો અને ગ્રાહક અદાલતો રચવામાં આવ્યાં છે.

ગ્રાહક સુરક્ષા અંગે ફરિયાદો માટે ગ્રાહક હેલ્પલાઈન ટોલ ફ્રી નંબર : 1800 233 0222

પ્રવૃત્તિ

- તમારા મિત્રએ ખરીદેલ મોબાઈલ ફોન ખામીયુક્ત છે. ગ્રાહક સુરક્ષા સંદર્ભે તેણે શું કરવું જોઈએ ? નુકસાનીનું વળતર કેવી રીતે મેળવી શકાય તેની સલાહ મેળવો.
- તમારા વિસ્તારના ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળ દ્વારા ગ્રાહકને જાગૃત કરવા માટેના પેમ્ફલેટ્સ તૈયાર કરો.

ઉત્પાદનથી બજાર સુધીની યાત્રા-ખમીસ

આપણે બજાર, બજારના પ્રકાર અને આપણી આસપાસના બજાર વિશે અભ્યાસ કર્યો. આપણી આસપાસની ઘણી પ્રવૃત્તિ બજાર-વ્યવસ્થા પર અસર કરે છે. દરેક વ્યક્તિ પોતાની જરૂરિયાતની વસ્તુઓ ખરીદીને બજાર-વ્યવસ્થાને ચાલક બળ પૂરું પાડે છે. હવે આપણે ખમીસ (શર્ટ) અને પેન્ટ બનાવવામાં વપરાતા કાપડની વાત કરીને બજારની વિશેષ માહિતી મેળવીએ. તમે સૌ જાણો જ છો કે, કાપડ બનાવવા માટે કપાસ એ કાચો માલ છે. કપાસના વાવેતરથી શરૂ કરીને શર્ટ-પેન્ટના વેચાણ સુધીમાં બજારની શૃંખલા એકબીજાથી કેવી રીતે જોડાયેલ છે તે જાણીએ. સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ રામપર ગામમાં મગનભાઈ પાસે 5 એકર જમીન છે. તેમણે તેના ખેતરમાં ખરીફ પાકનું વાવેતર કરવા કપાસનું બિયારણ વેચતા દુકાનદાર પાસેથી કપાસનાં પ્રમાણિત કરેલ બિયારણની ખરીદી કરી. જૂન માસમાં વરસાદ આવે તે પહેલાં જ ખેડીને તૈયાર રાખેલ તેમના ખેતરમાં આ કપાસિયાં વાવી દીધાં. પ્રથમ વરસાદ જ વાવણીલાયક થઈ જતાં બે-ચાર દિવસમાં જમીનમાંથી કપાસના અંકુર ફૂટીને બહાર આવી ગયા. વરસાદને લીધે કપાસની સાથે નિંદામણ પણ ઊગી નીકળેલ. કપાસના છોડ ફરતેથી નિંદણ દૂર કરીને ખેતર એકદમ ચોખ્ખું નિંદણમુક્ત કરી નાખ્યું. ખેતરમાં આડીઅવળી ખેડ કરીને બે-ત્રણ સારા વરસાદ સાથે રાસાયણિક ખાતર પણ આપી દીધું. નવરાત્રી આવતા સુધીમાં તો ખેતરમાં જુઓ તો તમારા માથા સુધી આવી જાય એવો કપાસ ખેતરમાં લહેરાવા લાગ્યો. ફૂલડાં ખીલીને તેમાં મોટાં-મોટાં જીંડવાં પણ ખૂબ આવી ગયાં હતાં અને હવે જીંડવાંમાંથી સફેદ કપાસ બહાર દેખાવા લાગ્યો એટલે મગનભાઈ મજૂરો મારફતે આ કપાસ વિણાવીને ગાંસડીઓ બાંધીને તેમના ઘરમાં મુકાવવા

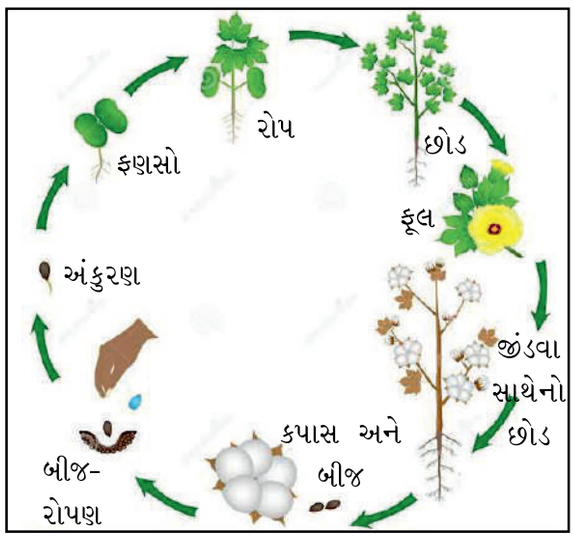

કપાસ જીવનચક્ર

લાગ્યા. અંતે મગનભાઈ તેમના ખેતરમાં ઉત્પન્ન થયેલ કપાસ વેચવા માટે ટ્રેક્ટરમાં ભરીને તાલુકામથકે આવેલ માર્કેટિંગ યાર્ડમાં લઈ

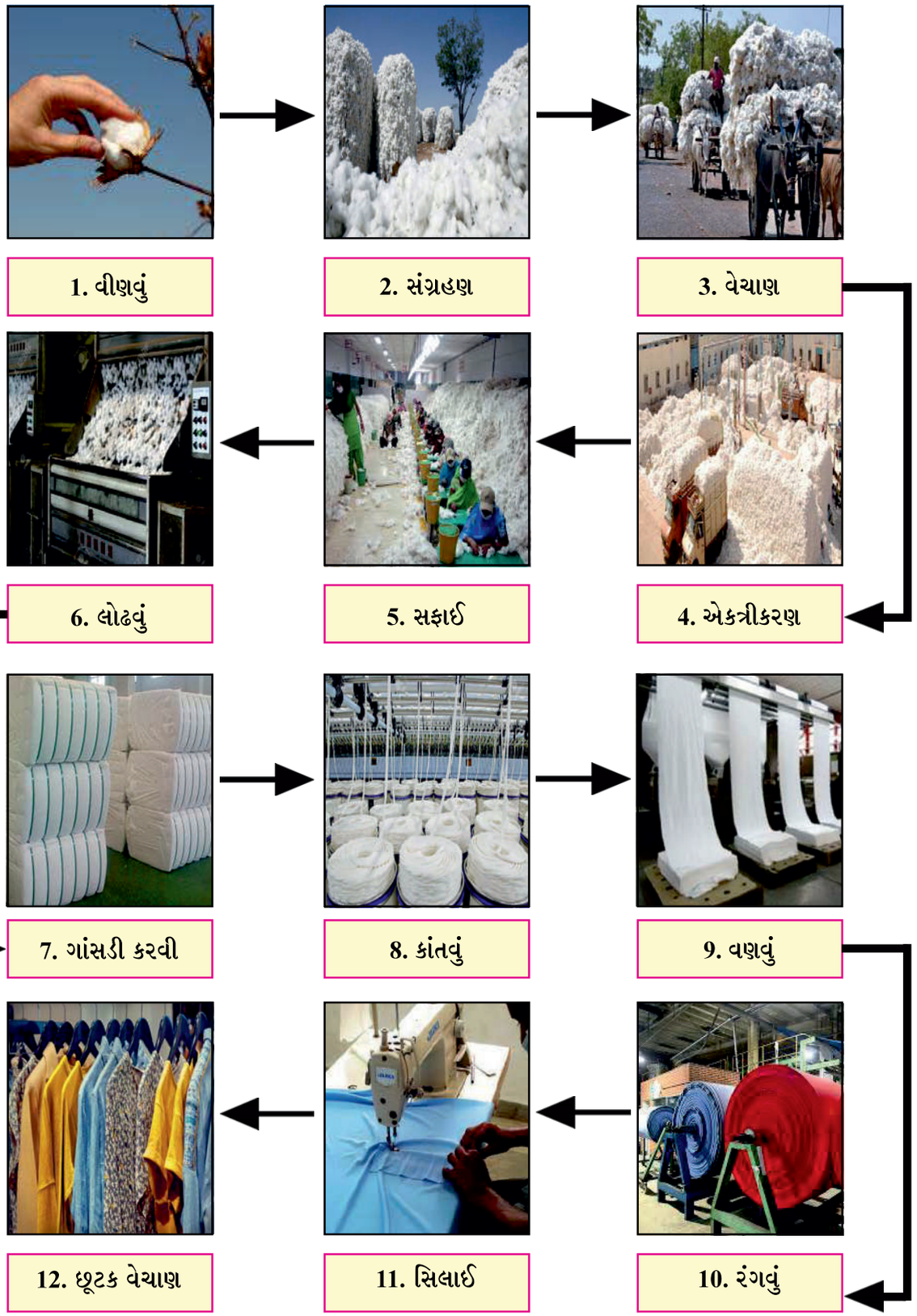

કાપડના ઉત્પાદનની પ્રક્રિયા

ગયા. તેમના કપાસની વેપારીઓએ હરાજી કરી, જેમાં ચુનીલાલ વેપારીએ તેમનો કપાસ ખરીદી લીધો અને મગનભાઈને વળતર તરત જ મળી ગયું. ચુનીલાલે બધો જ કપાસ જીનિંગ ફેક્ટરી ચલાવતાં ધનજીભાઈના કારખાનામાં વેચી દીધો. જીનમાં આ કપાસમાંથી કપાસિયાં અલગ કરીને તેલ કાઢનાર વેપારીને વેચી દીધાં. તમે સૌ જાણો જ છો કે, કપાસિયાનું તેલ ખાદ્યતેલ તરીકે વપરાય છે અને ખોળ પશુઓના આહારમાં ખાણ તરીકે ઉપયોગી છે. જીનિંગ મિલના માલિકે રૂની ગાંસડીઓ દોરા બનાવતી સ્પિનિંગ મિલમાં મોકલી આપી. આ દોરાને અમદાવાદની એક કાપડમિલે કાપડ બનાવવા ખરીદી લીધા. જેમાંથી તૈયાર થયેલ કાપડના તાકા કલર કરતી ડાઈંગ મિલમાં કલર કરવા મોકલી આપ્યા. આ કાપડને વસ્ત્રો બનાવતી ફેક્ટરીમાં અલગ-અલગ માપનું કટિંગ કરીને, તેની સિલાઈ કરીને તૈયાર ખમીસ (શર્ટ) અને પેન્ટ બનાવી, તેને લેબલ લગાવી, બૉક્સમાં પૅક કરીને જથ્થાબંધ વિદેશ નિકાસ કરવામાં આવ્યાં અને બજારમાં પણ વેચવામાં આવ્યાં. આપણા શહેરમાં આવેલ શો-રૂમના વેપારી આ પેન્ટ-શર્ટ ખરીદી લાવે છે અને તેમની પાસેથી આપણે પેન્ટ-શર્ટ ખરીદીએ છીએ.

કપાસથી શર્ટ-પેન્ટ બનવા સુધીની સફરમાં આપણે જોયું કે, કાચા માલમાંથી તૈયાર થઈને વસ્તુ કેટલા બધા લોકો (ખેડૂત, ઉત્પાદક, વેપારી, પરિવહન સેવા) પાસેથી પસાર થઈને છેક ગ્રાહક સુધી પહોંચે છે અને તેમાં જોડાયેલા દરેકને તેમાંથી ઓછા-વધુ પ્રમાણમાં વળતર મળે છે. આપણે રોજબરોજની ચીજવસ્તુઓ બજારના માધ્યમથી મેળવીએ છીએ. આ બજાર અનેકને રોજગારી પણ આપે છે. રોડ-રસ્તા, પરિવહન, બૅંકિંગ અને સંદેશાવ્યવહારની સુવિધાઓને લીધે બજાર-વ્યવસ્થામાં ક્રાંતિ આવી છે. વિશ્વના દેશો પરસ્પર વેપાર દ્વારા જોડાયેલ છે. આપણી આસપાસનાં બજાર અને ઑનલાઈન બજાર દ્વારા આપણે વૈશ્વિક બજાર સાથે જોડાયેલા રહીએ છીએ. આમ, વર્તમાન સમયમાં સમગ્ર વિશ્વ એક બજાર છે.

સ્વાધ્યાય

Z1Z8Q1

1. નીચેના પ્રશ્નોનાં એક-બે વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) બજાર એટલે શું ?

(2) ગુજરી બજારમાં વેપારીને સામાન્ય રીતે કેવા પ્રકારનો ખર્ચ થતો નથી ?

(3) નિયંત્રિત બજારની વ્યવસ્થા શા માટે કરવામાં આવી છે ?

(4) ખાદ્યપદાર્થોની ખરીદી વખતે કેવી કાળજી લેવી જોઈએ ?

(5) ઉત્પાદકથી ગ્રાહક સુધી પહોંચતી વસ્તુમાં કોણ-કોણ વળતર મેળવે છે ?

2. મુદ્દાસર ઉત્તર આપો :

(1) બજારના પ્રકાર જણાવી તેની જરૂરિયાતો સમજાવો.

(2) ગ્રાહક કોને કહેવાય ? ગ્રાહકના અધિકારો જણાવો.

(3) ખરીદી કરતી વખતે ગ્રાહકે કેવી સાવચેતી રાખવી જોઈએ ? સમજાવો.

(4) કાપડની ઉત્પાદન-પ્રક્રિયાને વર્ણવો.

3. નીચેનાં વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં સામે આપેલ ( ) માં ✓ કે ✗ ની નિશાનીથી દર્શાવો :

(1) ગુજરી બજારમાં મોટા દુકાનદારોને રોજગારી મળી રહે છે. ( )

(2) જથ્થાબંધ માલસામાન વેચનાર વેપારીને છૂટક વેપારી કહે છે. ( )

(3) ગ્રાહકના હકો અને હિતોના રક્ષણ માટે ગ્રાહક સુરક્ષા મંડળમાં રજૂઆત કરવાનો ગ્રાહકને અધિકાર છે. ( )

4. મને ઓળખો :

_____

_____

_____

_____
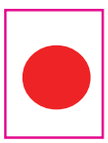
_____

5. ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) કોઈ એક નિશ્ચિત દિવસે જ ભરાતી હોય તેવી બજારને ..... બજાર કહે છે.

(2) ખેડૂતોની ખેતપેદાશોનું જાહેર હરાજીથી વેચાણ .....માં થાય છે.

(3) સોના-ચાંદીના દાગીના ..... માર્કાવાળા જ ખરીદવા જોઈએ.

(4) કાપડના ઉત્પાદન માટેનો કાચો માલ ..... છે.

(5) વર્તમાન સમયમાં સમગ્ર વિશ્વ એક ..... છે.

● ચાલો, સમજ ચકાસીએ ●

1 રાજપૂતયુગ : નવાં શાસકો અને રાજ્યો

(1) આપેલ ચિત્રમાં કયા પ્રસંગનો નિર્દેશ જોવા મળે છે ?

(A) રાજાના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગનું વર્ણન

(B) યુદ્ધ માટે વિદાય આપતી રાજપૂતાણી

(C) યુદ્ધમાં લડાઈ કરતી રાજપૂતાણી

(D) રાજપૂતોના એક યુદ્ધનું વર્ણન

(2) રાજપૂતયુગ દરમિયાન ગુજરાતમાં ચાવડાવંશનું શાસન કયા સ્થળે ન હતું ?

(A) વઢવાણ (B) જૂનાગઢ

(C) અણહિલવાડ પાટણ (D) ભદ્રાવતી (કચ્છ)

(3) ગુજરાતમાં ચાલુક્ય વંશનું શાસન ક્યાં હતું ? .....

(4) અવંતિ, ભોપાલ, ધારાનગરી : આ ત્રણે સ્થળો નીચેનામાંથી કયા શાસક અને રાજ્ય સાથે જોડાયેલાં છે ?

(A) કુમારપાળ-અણહિલવાડ (B) ચંદ્રદેવ-ગઢવાલ

(C) ભોજ-માળવા (D) યશોવર્મન-બુંદેલખંડ

(5) તરાઈની લડાઈ ભારતીય ઈતિહાસમાં સીમાચિહ્નરૂપ ગણાય છે. કારણ કે,

2 દિલ્લી સલ્તનત

(1) સલ્તનતકાળના વંશને શાસનકાળ મુજબ ક્રમમાં ગોઠવો :

(A) ગુલામવંશ, તુઘલકવંશ, સૈયદવંશ, ખલજીવંશ, લોદીવંશ

(B) ગુલામવંશ, તુઘલકવંશ, ખલજીવંશ, લોદીવંશ, સૈયદવંશ

(C) ગુલામવંશ, ખલજીવંશ, તુઘલકવંશ , સૈયદવંશ, લોદીવંશ

(D) ગુલામવંશ, લોદીવંશ, સૈયદવંશ, તુઘલકવંશ , ખલજીવંશ

(2) અજમેરમાં આવેલ મસ્જિદનું નામ 'ઢાઈ દિનકા ઝોંપડા' શા માટે રાખવામાં આવ્યું હશે તે વિચારીને કહો ?

(3) નીચેમાંથી કયું સ્થાપત્ય દિલ્લીમાં આવેલ નથી ?

(A) કુતુબમિનાર (B) કુવત-ઉલ-ઈસ્લામ

(C) અલાઈ દરવાજા (D) બુલંદ દરવાજા

(4) દિલ્લી સલ્તનતના શાસકોમાં વહીવટી સુધારા કરનાર કયો શાસક હતો ?

(5) દિલ્લી સલ્તનત દરમિયાન 'ચેહલગાન' ની રચના શા માટે કરવામાં આવી ?

3 મુઘલ સામ્રાજ્ય

(1) હુમાયુએ શાસન દરમિયાન કરેલ યુદ્ધનાં રાજ્યોને ભારતના નકશામાં દર્શાવો.

(2) શેરશાહને શાસક કરતાં સુધારક તરીકે શા માટે ઓળખવામાં આવે છે ?

(3) શેરશાહે બનાવેલ ગ્રાન્ડ ટ્રંક રોડના રાજપથમાં આવતાં વર્તમાન સમયનાં પાંચ શહેરોનાં નામ જણાવો.

(4) ઔરંગઝેબ કઈ બાબતોથી ધાર્મિક રીતે અસહિષ્ણુ ગણાય છે ?

(5) ફતેપુરના બુલંદ દરવાજાને શા માટે બુલંદ કહેવામાં આવે છે ? તેની વિશેષતા જણાવો.

(6) વિશ્વની સાત અજાયબીમાં તાજમહલનું સ્થાન શા માટે છે ? જણાવો.

4 મધ્યયુગીન સ્થાપત્યો, શહેરો, વેપારી અને કારીગરો

(1) ભારતમાં પટોળાં ઘણી જગ્યાએ બને છે. તેમ છતાં ગુજરાતમાં પટોળાં સાથે પાટણનું નામ કેમ જોડાયેલું છે ?

(2) મુઘલ શાસન દરમિયાન ગુજરાતના ભરૂચ અને ખંભાત બંદરોનું વ્યાપારિક મહત્ત્વ શા માટે હતું ?

(3) પાણીના સ્રોત તરીકે વાવની શું વિશેષતા હતી ? ગુજરાતની કોઈ એક વાવ વિશે જણાવો.

(4) ઓડિશાના કોણાર્કના સૂર્યમંદિરને 'કાળા પેગોડા' તરીકે શા માટે ઓળખવામાં આવે છે ?

(5) નગરના સંરક્ષણ માટે બનાવવામાં આવતા કિલ્લા કે દુર્ગની વિશેષતાઓ જણાવો.

5 આદિવાસી (અનુસૂચિત જનજાતિઓ)

(1) 'વન્ય ઔષધિઓ અને તેના ઉપયોગ અંગેનું જ્ઞાન અન્ય સમુદાયોની સરખામણીમાં આદિવાસી સમાજમાં વધારે હોય છે,' એવું તમે માનો છો ? શા માટે ?

(2) તમે તમારા રોજિંદા જીવનમાં કઈ-કઈ વનપેદાશોનો ઉપયોગ કરો છો ? તેની યાદી બનાવો. જો આ વનપેદાશો ન હોત તો ?

(3) ડાંગમાં યોજાતા મેળાનું નામ 'ડાંગ-દરબાર' શા માટે રાખવામાં આવ્યું હશે ?

(4) આદિવાસી સમાજની ઓળખ મેળવવા તેમના ઉત્સવો કઈ રીતે ઉપયોગમાં આવી શકે ?

6 વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિઓ

(1) વિચરતી જાતિના પશુપાલકો વિશે માહિતી મેળવો.

- તે કયાં પશુઓ પાળે છે ? શા માટે ?
- તેઓ પશુ-ઉત્પાદનોનું શું કરે છે ?
- તેઓ પશુઓ સાથે કયા-કયા વિસ્તારોમાં જાય છે ? શા માટે ?

(2) વિચરતી જાતિના કેટલાક સમૂહો અગાઉના સમયમાં બળદગાડાનો ઉપયોગ શા માટે કરતાં હતા ? હાલ આ બાબતમાં શું ફેરફાર થયો હશે ? શા માટે ?

(3) વિચરતી અને વિમુક્ત જાતિમાં શિક્ષણના પ્રચાર-પ્રસાર માટે તમારી દૃષ્ટિએ કેવી વ્યવસ્થા ગોઠવવી જોઈએ ?

7 ભક્તિયુગ : ધાર્મિક સમુદાયો અને વિચારકો

(1) ભક્તિમાર્ગ એટલે શું ? આ માર્ગની મુખ્ય વિશેષતાઓ કેવી હોઈ શકે ?

(2) મીરાંબાઈનાં પદો ગુજરાતી અને હિન્દી બંને ભાષામાં જોવા મળે છે. એના આધારે એમનાં જીવન અંગે કયું તારણ કાઢી શકાય ?

(3) મીરાંબાઈ અને કબીરની કેટલીક રચનાઓની અસર ગુજરાતી ભાષાનાં ભજનો અને પદોમાં જોવા મળે છે. એનાં કારણો કયાં હોઈ શકે ?

(4) ભક્તિ અને સૂફી-આંદોલનમાં કઈ-કઈ બાબતો સમાન જોવા મળે છે ? કઈ રીતે ?

8 પ્રાદેશિક સંસ્કૃતિનું ઘડતર

(1) ગુજરાતમાં ઊજવાતા ઉત્સવો દિવાળી અને રમઝાન ઈદમાં કઈ-કઈ બાબતો સમાન જોવા મળે છે ?

(2) બરસાના (ઉત્તરપ્રદેશ)માં લઠ્ઠમાર હોળી કઈ રીતે ઊજવવામાં આવે છે ?

(3) ગુજરાતમાં વિવિધ જગ્યાએ 'પાળિયા' જોવા મળે છે, તે કઈ બાબતનું સૂચન કરે છે ?

(4) જગન્નાથપુરી, અમદાવાદ અને અન્ય સ્થળોએ અષાઢીબીજના દિવસે યોજાતા ઉત્સવને રથયાત્રા શા માટે કહે છે ?

(5) ગુજરાતમાં યોજાતા મેળાઓમાં શું-શું જોવા મળે છે ?

9 અઢારમી સદીના રાજકીય શાસકો

(1) 'પ્લાસીનાં યુદ્ધ'ના કારણે ભારતની વ્યવસ્થામાં કયો મહત્ત્વનો બદલાવ આવ્યો ?

(2) શિવાજી મહારાજના નેતૃત્વમાં કઈ યુદ્ધ પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી ? એના નામના આધારે એ પદ્ધતિનું વર્ણન કરો.

(3) બાજીરાવે(પહેલાએ) મરાઠા સામ્રાજ્યને સુદૃઢ અને વિશાળ બનાવવા શું-શું કરવું પડ્યું ?

10 પૃથ્વીની આંતરિક રચના અને ભૂમિ-સ્વરૂપો

(1) ટી.વી. જોતી વખતે સમાચારમાં તમને તમારા વિસ્તારથી થોડે દૂર ભૂકંપના આંચકા આવવાના સમાચાર સાંભળવા મળે છે, તો સમાચાર સાંભળી તમે શું કરશો ?

(2) અનાજ દળવાની ઘંટીમાં અનાજ પીસવા માટે વપરાતા પથ્થરોને સમયાંતરે ટાંચવા પડે છે. શા માટે ?

(3) વર્ષાઋતુમાં તમારા ઘરની આસપાસમાં વરસાદી પાણીનો સંગ્રહ થતાં કેવા પ્રકારની આકૃતિઓ રચાય છે ? એક કે બે આકૃતિઓ તમારી નોટબુકમાં દોરો.

(4) ખડકોના ઉપયોગ વગર માનવજીવન જીવવામાં કઈ-કઈ મુશ્કેલીઓ પડે તે લખો.

(5) વિવિધ બાંધકામમાં મજબૂત ખડકોનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. શા માટે ?

(6) પવનની ગતિ વધુ હોય તો તમે ઘરમાં અને બહાર કઈ-કઈ મુશ્કેલીઓ અનુભવો છો ?

11 પર્યાવરણનાં ઘટકો અને આંતરસંબંધો

(1) પર્યાવરણનાં આવરણોમાંથી તમને કયું આવરણ ગમે છે ? શા માટે ? જો આવરણ ન હોત તો આપણને શું મુશ્કેલીઓ પડે ?

(2) મહાસાગરોમાં જો મીઠું પાણી હોત તો આપણા પર તેની શી અસરો થાય ?

(3) સૂર્ય અથવા ચંદ્ર કોઈ પણ એક જ હોય તો માનવજીવન પર તેની કઈ અસરો થાય ?

(4) તમારી આસપાસ તમને કયાં-કયાં પ્રદૂષણ જોવા મળે છે ? આ પ્રદૂષણ કયાં કારણોસર ઉદ્‌ભવે છે ?

(5) અવાજ-પ્રદૂષણ ન ફેલાય તે માટે તમે કઈ-કઈ કાળજી રાખશો ?

(6) સરકાર દ્વારા કોઈ એક ઉદ્યોગ પર ભૂમિ-પ્રદૂષણ ફેલાવવાનો આરોપ લગાવી તેની પર પાબંદી મૂકવામાં આવી છે. આ ઉદ્યોગ પર કઈ-કઈ પ્રવૃત્તિઓ કરવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હશે ?

(7) તમારી શાળાની આસપાસના વિસ્તારમાં રસ્તા સાંકડા હોવાને કારણે ટ્રાફિક જામની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. શાળાનાં બાળકોને કઈ-કઈ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે ?

12 વાતાવરણની સજીવો પર અસરો

(1) તમે પ્રવાસે જાઓ ત્યારે અલગ-અલગ વિસ્તારના વાતાવરણમાં ભિન્નતા અનુભવતા હશો. આવું કેમ થતું હશે ?

(2) તમે કઈ ઋતુમાં રાત્રે અગાશી ઉપર સૂવા જાઓ છો ? કેમ ? કઈ ઋતુમાં અગાશી ઉપર સૂતા નથી ? કેમ ?

(3) તમારા ઘરે કોઈ સામાજિક પ્રસંગનું આયોજન કરવું હોય, તો કઈ ઋતુમાં કરશો ? શા માટે ?

(4) ખેતરમાં, ઘરમાં અને કોઈ ગીચ વસ્તીવાળા વિસ્તારમાં તમને વાતાવરણના કેવા અનુભવો થાય છે ?

(5) અલગ-અલગ વાતાવરણની તમારાં શરીર ઉપર કઈ અસરો તમને અનુભવાય છે ?

(6) હવામાન વિભાગની કઈ બાબતની આગાહી તમે સાંભળી છે અને અનુભવી છે ?

13 આપત્તિ – વ્યવસ્થાપન

(1) માનવસર્જિત અને કેટલીક કુદરતી આપત્તિઓ નિવારવા કે ઓછી કરવા તમે વ્યક્તિગત રીતે શું કરશો ?

(2) તમે તમારા જીવનમાં કોઈ નાની-મોટી આપત્તિ અનુભવી હોય તો જણાવો અને એ સમયનું તમારું વર્તન કેવું હતું ?

(3) કોઈ પણ જગ્યાએ કોઈ આપત્તિ કે ઘટના સર્જાય તો તમને ત્યાં લોકો શું-શું કરતા જોવા મળે છે ?

(4) ભવિષ્યમાં કયારેય દુષ્કાળ ન પડે તેના માટે એક જાગ્રત નાગરિક તરીકે તમે શું કરશો ?

(5) તમે કોઈ જગ્યાએથી પસાર થતા હોવ અને કોઈ આપત્તિ કે ઘટના બને તો ત્યાં બચાવતંત્રને શું કામગીરી કરતા તમે જોયા છે ?

(6) વર્તમાન સમયમાં આપત્તિ-વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત શા માટે ઊભી થઈ છે ?

(7) ઈકબાલ ટી.વી. ઉપર સમાચાર જોઈ રહ્યો છે, એના ધ્યાનમાં આવ્યું કે આગામી ચોવીસ કલાકમાં જ એમના વિસ્તારમાં વાવાઝોડાની સંભાવના છે. ઈકબાલે શું કરવું જોઈએ ?

(8) તમારે પૂરગ્રસ્ત વિસ્તારની મુલાકાતે જવાનું છે. તમે કઈ-કઈ સાધનસામગ્રી સાથે લઈ જશો ? શા માટે ?

(9) દુષ્કાળના સમયે ગામડાઓમાં સરકારી રાહતકાર્યો કેમ ચાલુ કરવામાં આવે છે ?

14 સંસાધનોનું જતન અને સંરક્ષણ

(1) તમે સવારે ઊઠ્યા ત્યાંથી રાત્રે સૂઓ ત્યાં સુધીમાં કયાં-કયાં સંસાધનો ઉપયોગમાં લો છો ? કઈ રીતે ?

(2) તમારા વિસ્તારમાં કેવા પ્રકારની જમીન છે ? ત્યાં કયા પાક થઈ શકતા નથી ? કેમ ?

(3) તમારા વિસ્તારના કૂવા કે ટ્યૂબવેલ રિચાર્જ કરતા લોકોને તમે જોયા હશે, તો આવું કરવાની જરૂર કેમ પડી ? આમ કરવાથી શું લાભ થાય ?

(4) તમારા પિતાજી કે દાદાજીએ ઘણાં એવાં પ્રાણીઓ-પક્ષીઓ જોયાં હશે જે આજે તમને જોવા નથી મળતાં. આમ થવાનું કારણ શું હોઈ શકે ?

(5) તમારી શાળામાં કે ગામમાં ચોમાસા દરમિયાન વૃક્ષારોપણ કરવામાં આવે છે ? આમ કેમ કરવામાં આવે છે ? આનાથી ભવિષ્યમાં થનારા ફાયદાઓ જણાવો.

15 લોકશાહીમાં સમાનતા

(1) મતદાન-મથક ઉપર સ્ત્રી અને પુરુષ મતદાર માટે અલગ લાઈન બનાવવામાં આવે છે. આને સમાનતાનો ભંગ કહેવાય ? શા માટે ?

(2) એક સ્થાનિક દુકાનદારને મદદ માટે માણસની જરૂર પડી છે. ઈ.સ. 2021 માં તેણે 2009 માં જન્મેલ એક છોકરાને કામ માટે રોકે છે. આ એણે યોગ્ય કર્યું કહેવાય ? શા માટે ?

(3) એક ખેતરમાં રમણભાઈ અને રમીલાબહેન એક જ સરખું કામ કરે છે. ખેતરનો માલિક બંનેમાંથી કોને વધારે મહેનતાણું આપશે ? શા માટે ?

(4) એક ગામની ગ્રામસભામાં વિવિધ ધર્મ અને જાતિના નાગરિકો ભેગા થયા છે. ગામની ગ્રામવિકાસ અંગેની ચર્ચામાં એમાંથી કોણ ભાગ લઈ શકશે ? શા માટે ?

16 રાજ્ય સરકાર

(1) મહેશભાઈ નગરપાલિકા વિસ્તારમાં રહે છે. તેઓ પોતાના વિસ્તારમાં થતી ગંદકી અંગે કઈ જગ્યાએ ફરિયાદ કરશે ? કઈ રીતે ?

(2) કરશનભાઈને હુલ્લડના ગુના માટે અદાલતે ત્રણ વર્ષની કેદની સજા કરી હતી. ત્રણ વર્ષ પૂરાં થયાં છે, હવે તેઓ વિધાનસભાની ચૂંટણીમાં ઉમેદવારી કરી શકશે ? શા માટે ?

(3) ગુજરાતના એક ગામના સરપંચશ્રીએ કહ્યું, " મારા દાદા ઈ.સ. 1960માં જિલ્લા પંચાયતના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા હતા." તમે એમની વાત સાથે સંમત છો ? શા માટે ?

17 જાતિગત ભિન્નતા

(1) ભ્રૂણહત્યા એટલે શું ? એની વિરુદ્ધમાં કાયદો શા માટે બનાવવામાં આવ્યો હશે ?

(2) એક ગામમાં તમામ છોકરીઓને શાળામાં દાખલ કરવામાં આવી છે, છતાં છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓની સંખ્યા ઓછી છે. આમ શા માટે થયું હશે ?

18 સંચાર-માધ્યમ અને જાહેરાત

(1) ભારતમાં ટેલિગ્રામ (તાર) ની સુવિધા શા માટે બંધ કરવામાં આવી હશે ?

(2) ચલચિત્રો(ફિલ્મો)ના કારણે આપણા પહેરવેશમાં શું ફરક પડ્યો છે ?

(3) એક વિદ્યાર્થી તરીકે તમે મોબાઇલ ફોનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો ?

(4) મોબાઇલ ફોન દ્વારા ખોટા સંદેશાઓ ફેલાવનારાઓ સામે તમને કાયદાની જરૂર લાગે છે ? શા માટે ?

19 બજાર

(1) એક નગરમાં દર રવિવારે બજાર ભરાય છે. આવા બજારને કયા નામે ઓળખશો ? આ પ્રકારે ભરાતા બજારથી શું ફાયદા થાય છે ?

(2) મહોલ્લા બજારમાંથી મોટા ભાગે કઈ-કઈ વસ્તુઓની ખરીદી થાય છે ? શા માટે ?

(3) માર્કેટ યાર્ડ બનાવવાથી ખેડૂતોને શું લાભ થયો ?

(4) માર્કેટ યાર્ડની સ્થાપના અગાઉ ખેડૂતો પોતાની ખેતપેદાશો કઈ રીતે વેચતા હશે ?

(5) કોઈ પણ વસ્તુની ખરીદી કરતી વખતે ગ્રાહક તરીકે તમે કઈ કાળજી લેશો ?

• • •

નોંધ

નોંધ

નોંધ